

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА

Кафедра української літератури ім. акад. М.Возняка

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Психоаналітичний аспект української белетристики першої половини ХХ століття»

(шифр і назва навчальної дисципліни)

галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, 03 Гуманітарні науки

напрямок підготовки Середня освіта, Філологія

Спеціальності 014 Середня освіта

035 Філологія

(шифр і назва спеціальності)

спеціалізація 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

035.01 Філологія (Українська мова та література)

(назва спеціалізації)

факультет, відділення філологічний факультет, відділення денне

(назва факультету, відділення)

2022–2023 навчальний рік

Робоча програма «Психоаналітичний аспект української белетристики першої половини ХХ століття» для студентів спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література); 035.01 Філологія (Українська мова та література). - 66 с.

Розробник:

Печарський Андрій Ярославович, професор кафедри української літератури ім. акад. М.Возняка, доктор філологічних наук, професор

(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри української літератури ім. акад. М.Возняка

Протокол від “26” серпня 2022 року № 1

Завідувач кафедри української літератури ім. акад. М.Возняка

_____ (МИКИТЮК В. І.)

“26” серпня 2022 року

Схвалено Вченою радою філологічного факультету

Протокол від “30” серпня 2022 року № 1

“30” серпня 2022 року

Голова
_____ (КРОХМАЛЬНИЙ Р. О.)

I. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	<i>заочна форма навчання</i>
Кількість кредитів - 3	Галузь знань (шифр, назва)	за вибором студента	
Модулів- 3	Напрямок (шифр, назва) 6.020303 філологія	<i>Рік підготовки</i>	
Змістових модулів- 3	Спеціальність (професійне спрямування) Укр. мова та література	4-й	-й
Курсова робота		<i>Семестр</i>	
Загальна кількість годин-32		5-й	-й
Тижневих годин для денної форми навчання: Аудиторних – 2/1 Самостійної роботи студента – 9	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	32	год.
		<i>Практичні, семінарські</i>	
			год.
		<i>Лабораторні</i>	
		год.	год.
		<i>Самостійна робота</i>	
		9 год.	год.
		ІНДЗ	
Вид контролю: письмовий залік			

II. Пояснювальна записка
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ВИВЧЕННЯ
«Психоаналітичний аспект української белетристики
першої половини ХХ століття»

1.1. Актуальність курсу «Психоаналітичний аспект української белетристики першої половини ХХ століття» зумовлений не лише нагальною вітчизняною потребою інтерпретації маловивчених ділянок творчості письменників у відповідному ракурсі, а й необхідністю перегляду і реструктуризації номенклатури категорій *неусвідомленого психічного* в літературознавчому дискурсі загалом. Ідеться передусім про подолання стереотипів стосовно методологічних засад міждисциплінарної інтеграції *психоаналізу* та *християнської антропології*, що відкривають істотно нові екзистенційно-психологічні грані феномену класиків світової словесності.

На зламі 90-х років минулого сторіччя, відстежуючи процес становлення психоаналітичного дискурсу в українському літературознавстві, С. Павличко охарактеризувала його *проблемну ситуацію* і *сучасний стан* лаконічно: «Сто років без Фрейда». Адже цілком умотивованим було намагання дослідниці повернути увагу до історичного розуміння суспільно-політичних подій та явищ, які в культурно-ідеологічному каноні радянського простору засвідчили вкрай негативне ставлення до психоаналітичного способу пізнання людини. Це призвело до маргіналізації відповідного дискурсу в українському літературознавстві, поворотним пунктом якого стало переосмислення у 90-х роках минулого сторіччя різних психоаналітичних аспектів його перших десятиліть ХХ, зокрема праць І. Апнера, С. Балея, Е. Берглера, І. Бірнштейна, М. Вульфа, В. Гаккебуша, О. Геймановича, Я. Когана, В. Ліхницького, Є. Перліна, В. Петрова-Домонтовича, В. Підмогильного, І. Франка, А. Халецького, І. Хмелевського, Я. Яреми та ін.

Згодом стає зрозуміло, що крізь призму слушно виведеної С. Павличко проблематики *психоаналіз* ототожнюється лише з *фройдизмом*, біологічно-сексуальна антропоморфізація якого унеможливорює розуміння усієї *глибинної психології* (аналітична психологія К.-Г. Юнга, індивідуальна психологія А. Адлера, неофройдизм К. Горні, Г. С. Саллівена, Е. Фромма, структурний психоаналіз Ж. Лакана, екзистенційний аналіз В. Франкла та ін.). Тому в українському літературознавстві почали застосовувати парадигматичні підходи, зумовлені логікою системно-методологічного способу досягнення теоретичного і практичного результатів.

Курс дає можливість у психоаналітичному аспекті розкрити творчість українських прозаїків у повноті їхньої мистецької індивідуальності в межах літературного процесу першої половини ХХ ст.

1.2. Об'єктом дослідження є українська белетристика першої половини ХХ століття

1.3. Предмет дослідження – психоаналітичний універсум як інтерпретаційний інструментарій творчості українських класиків.

1.4. Мета вивчення курсу – комплексний аналіз української прози першої половини ХХ ст. у психоаналітичному аспекті розгортання едіпальних, нарцисистичних, еротичних, танатологічних феноменів індивіда, його екзистенційних, духовних орієнтирів. Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язати конкретні **завдання**:

- обґрунтувати категорію парадигми в літературно-психоаналітичних вимірах;
- аргументувати дуалістичну діалектику психоаналітичної парадигми у співвідношенні із християнською трихотомією як концептуальну ідею для розуміння глибинних механізмів людської психіки в художній літературі;
- диференціювати автобіографічну основу тексту від літературно-художньої фікції згідно з психоаналітичною інтерпретацією;
- простежити кореляцію едіпально-нарцисистичних проєкцій та психодинаміки лібідо–мортидо в парадигмі «стійких сюжетних схем» української прози першої половини ХХ ст.;
- систематизувати науково-понятійний апарат психоаналізу в контексті християнського наративу української словесної творчості, що вказує на сукупність взаємопов’язаних методів, концепцій, ідей, їх осмислення і функціонування, на теоретичне й практичне значення.

Завдання:

- Ознайомити студентів із багатогранною прозовою спадщиною українських письменників першої половини ХХ ст.
- Показати український варіант психоаналітичного аспекту літератури
- Висвітлити основні здобутки та новаторство письменників-класиків.
- Представити психоаналітичні коди літературного дискурсу українських письменників першої половини ХХ ст.
- Комплексно представити в літературному процесі психоаналітичні модули української белетристики першої половини ХХ століття.
- Презентувати художню прозу українських класиків певного періоду як носіїв психологічного знання про людину.
- Розкрити цілісне бачення тексту в психоаналітичному вимірі.
- Простежити трансформацію елементів класичного психоаналізу (З. Фройд), індивідуальної психології (А. Адлер), аналітичної психології (К. Юнг), неофройдизму (Е. Фромм, К. Горні), екзистенційного психоаналізу (В. Франкл) в конкретних творах української белетристики першої половини ХХ століття.
- Висвітлити особливості творчості української белетристики першої половини ХХ століття у контексті сучасного розуміння міждисциплінарної парадигми художнього тексту.

Результати навчання:

- радикалізація зарубіжних психоаналітичних ідей і моделей національного характеру й досвіду української літератури;
- термінологічна диференціація в літературознавстві й психоаналізі;

- структуралізація відповідних меж практичного застосування психоаналізу до літературознавчої інтерпретації текстів;
- реконструкція літературно-історичної й авторської суб'єктивної правди;
- чіткі засади і критерії відповідного співіснування клінічного „психобіографічного методу” з естетичними підвалинами художніх творів;
- синтез різних теоретичних і світоглядних підходів у літературознавстві, зокрема філософсько-герменевтичних, що передбачають історичний характер розуміння текстів, і психоаналітично-герменевтичних методів, які виявляють приховані несвідомі смисли автора.

Студент повинен уміти:

- виявити в тексті особливості функціонування інстанцій (Воно, Я, Над-Я) психічного апарату героя;
- визначити фундаментальні концепти психоаналізу;
- виявити правильне розуміння сутності взаємозв'язку «життєвого матеріалу» та «художньої фікції» в українській белетристиці першої половини ХХ ст.;
- розкрити психологічну проблематику твору;
- оперувати психоаналітичною термінологією і уміти її застосувати на прикладах конкретних прозових творах.

1.5. Методологічною основою курсу є теоретичні аспекти психоаналізу і їх застосування в словесній творчості. Це передбачає комплекс відповідних методів у психоаналітичній парадигмі літературознавства та словесної творчості (української прози першої третини ХХ ст.), що визначають перехід кількісних змін у якісні. Наприклад, синкретизм класичного психоаналізу З. Фрейда, аналітичної психології К.-Г. Юнга, індивідуальної психології А. Адлера, „томістичної естетики і етики” Ж. Марітена та Г. Честертона уможливив за допомогою топічної, структурної, динамічної теорій психічного апарату, універсальної системи архетипів (колективного несвідомого) й християнської трихотомії дослідити в житті і творчості українських письменників першої половини ХХ ст. антропологію любові як прояв „позитивної форми едіпового комплексу” (З. Фрейд). При цьому зостосовано *психобіографічний метод аналізу* в межах літературознавчого дискурсу, а ще поліфонію фундаментальних положень *неофройдизму* К. Горні, Е. Фромма, *архетипної критики* Н. Шварца-Саланта, *аналізу „стадії дзеркала”* Ж. Лакана та християнської класичної парадигми градації „семи (восьми) смертних пристрастей” і протилежних їм чеснот у вченнях Августина Блаженного, Григорія Великого, Феофана Затворника, Йоана Золотоустого, Єфрема Сирійського розкриває важливість проблем „індивідуального” і „суспільного” нарцисизму в творчості В. Винниченка, Ірини Вільде, О. Копиленка, В. Підмогильного, А. Хомика та ін. Зокрема, *екзистенційний психоаналіз* В. Франкла робить змістовними смислові християнські універсуми віри, надії, любові в белетристиці І. Франка, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича, В. Стефаника та ін. За допомогою

культурно-історичного (І. Тен, І. Франко, Г. Гетнер, С. Єфремов, М. Дашкевич), *соціологічного* (Е. Дюркгайм) методів дослідження, *феноменологічно-структурного аналізу* (К. Меннінгер, Е. Штенгель, К. Лінден), *теорії депресивної психодинаміки як аутоагресії* (К. Абрагам, Августин Блаженний, Ш. Радо, З. Фройд), екстерналізації (К. Горні), нарцисистичної кризи, „помсти”, комплексу неповноцінності (А. Адлер), „парадоксального самоствердження” (Г. Зілбург), „повернення в дитинство” (К.-Г. Юнг) здійснено спроби розкрити мотиви суїциду в житті і творчості Н. Кибальчич, О. Плюща, Бориса Тенети, Миколи Хвильового, І. Микитенка та ін.

Курс складається із лекцій оглядово-аналітичного характеру.

1.6. Технічна база курсу: конспект лекцій, рекомендована література.

1.7. Після вивчення курсу студенти повинні знати чіткі засади і критерії психоаналізу з метою аналізу художніх творів відповідного періоду.

ІІІ. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вступне заняття

- Структура, мета, завдання курсу.
- Принципи організації навчального процесу.
- Необхідна література для читання, конспектування, аналізу. Огляд підручників і посібників монографій та ключових статей.

Література:

Підручники і посібники

Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. – Київ: Академвидав, 2003. – 392 с. – (Серія: „Альма-матер”).

Левчук Л. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика. Навчальний посібник. К.: Либідь, 2002, 255 с.

Лейбин В. Психоанализ: учеб. [для препод., асп., студ. высш. учеб. зав.]. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – С. 546–573. – (Серия: „Учебник нового века”).

Печарський А. Психоаналіз і художня творчість (на матеріалі української класичної літератури): Навчальний посібник. – Ужгород: Вид-во «Тіпрані» 2018. – 304 с.

Монографії

Выготский Л. С. Психология искусства / Лев Семенович Выготский [общ. ред. В. В. Иванова; 3-е изд.]. – Москва: Искусство, 1986. – 573 с.

Грузенберг С. О. Гений и творчество: основы теории и психологии творчества / Семен Осипович Грузенберг. – Ленинград: Изд-во п.п. Сойкина, 1924. – 254 с.

- Гундорова Т.* Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Львів: Літопис, 1997. – 300 с.
- Жеребкіна І. А.* Женское политическое бессознательное: проблема гендера и женское движение на Украине. – Харьков: ХЦГИ, 1997. – 375 с.
- Зборовська Н.* Код української літератури : проект психоісторії новітньої української літератури. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с.
- Печарський А.* Психоаналітичний аспект української белетристики першої третини ХХ сторіччя: монографія. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 466 с.
- Піхманець Р.* Психологія художньої творчості (теоретичні та методологічні аспекти) [відп. ред. І. Дзеревін]. – Київ: Наукова думка, 1991. – 164 с. – (АН УРСР. Ін-т. літ. ім. Тараса Шевченка).
- Хиллман Дж.* Архетипическая психология [пер. с англ.: Ю. М. Донца и др.; под ред. В. В. Зеленского]. – Москва: Когито-Центр, 2006. – 351 с. – (Серия: „Юнгианская психология”).
- Хорни К.* Самоанализ. Психология женщины. Новые пути в психоанализе. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – С. 13–168. – (Серия: „Мастера психологии”).
- Чхартишвили Г.* Писатель и самоубийство [2-е изд.]. – Захаров-Москва: Изд. Ирина Евг. Богат., 2006. – 464 с.
- Шварц-Салант Н.* Нарциссизм и трансформация личности: Психология нарциссических расстройств личности; [пер. с англ. В. Мершавки]. – Москва: Класс, 2007. – 296 с. – (Серия: „Б-ка психологии и психотерапии”).

Статті

- Зборовська Н.* Психометафізика як метод дослідження художньої літератури / Ніла Зборовська // Слово і Час. – 2009. – № 4. – С. 52–57.
- Перлін Є.* Знов про фрейдизм та мистецтво / Євген Перлін // Життя й революція. – 1927. – № 9. – С. 287–294.
- Підмогильний В.* Іван Левицький-Нечуй (Спроба психоаналізу творчості) / Валер'ян Підмогильний // Життя й революція. – 1927. – № 9. – С. 295–303.
- Потканський Я.* Психоаналіз у літературознавчих дослідженнях; [пер. з польськ. С. Яковенка] // Література. Теорія. Методологія [упоряд., наук. ред. Д. Уліцької]. – Київ: Видав. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 292–311.
- Степанова М.* Психологическое лицо литературы / Марина Анатольевна Степанова // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 109–122.
- Филипович П.* „Цвіт яблуні” Михайла Коцюбинського / Павло Филипович // Літературно-критичні статті [ред. колег.: В. Брюховецький та ін.]. – Київ: Дніпро, 1991. – С. 117–125. – (Серія: „Українська літературна думка”).
- Фізер І.* Зустрічі чи зіткнення української філології із західними методологічними стратегіями // Слово і Час. – 2006. – № 4. – С. 3–9.
- Шкляр В.* Агатагел і Марія: нечестиве кохання в блакитному інтер'єрі // Сучасність. – 2004. – № 4. – С. 49–58.

Тема 1. Психоаналіз, християнська антропологія та українська белетристика першої половини ХХ століття: проблематика двовимірної антропологічної діалектики

У навчальній дисципліні запропоновано методологічний літературознавчий інструментарій міждисциплінарної модифікації концептуальних положень психоаналізу та християнської антропології, опосередковані в *тілесних*, *душевних* і *духовних* модусах художнього слова творчості письменника. Адже, за Г.-В.-Ф. Гегелем, метод є теорією, поверненою до практики. І, звичайно, в нашому літературознавчому аспекті висвітлено світоглядну проблематику *двовимірної діалектики* психоаналізу, тобто науки, яка не розглядає духовні ресурси людської психіки. Власне це є наслідком тієї гріховної «хвороби інтелекту» цивілізації, пошкодженої первинної сутності природи людини, яку апостол Павло схарактеризував як «мертву духом». Звідси фройдівське культивування могутньої сили інстинкту та пристрастей.

Недарма німецький етнолог і філософ Л. Фробеніус запевняв, що термін *інстинкт* – це «сурогат, визнання нашої безпорадності перед проблемою дійсності». Якою мірою він проектується на художню дійсність, залежить від духовного розвитку самого автора.

Подібне мислення значною мірою потрапляло в горизонт розгорнутої «декамеронівської» парадигми української прози перших десятиліть ХХ ст., смисловими носіями якої в межах психоаналітичної інтерпретації є сюжетотворення несвідомого звалтування в стані екстазу («Сніг» М. Чернявського); проституція, що породжує почуття гнітючої провини («Згуба» М. Могілянського); одруження з розрахунку, яке веде до потаємних стежок чужого серця («Грішниця» Л. Мартовича); внутрішнє бажання виростити дітей без чоловіка («Таємна пригода» В. Винниченка) та ін. Жалюгідна «релігія» немічного тіла героя стає тією естетико-комунікативною структурою, що перебуває у вимірах «високого» фройдистського дискурсу. Прикладом у найзагальнішому сенсі можна навести новелу «Пісня пісень» Г. Хоткевича, де письменник артикулює *суб'єкта-в-процесі-сексуальних бажань*.

Загалом наукова вагомість *двовимірної діалектики* (тіло, душа) психоаналітичної парадигми людської деструктивності має завдячувати вченню святих отців (Василій Великий, Григорій Богослов, Йоан Золотоустий, Антоній Великий, Августин Блаженний, Ісаак Сирійський та ін.) про вісім головних пристрастей людської гріховності, які вперше згадуються у творах Евагрія Понтійського. Згодом ці подвижницькі номінативні настанови учителів лягли в офіційну християнську доктрину східної та західної церков.

Проблематика двовимірної антропологічної діалектики в психоаналізі і художній творчості пов'язана з тлумаченням внутрішнього світу людини: *наратора, автора, прототипа, героя* тощо. Ці творчо-психологічні феномени, художні форми, уявлення, світоглядні цінності у інтерпретації опосередковуються християнським імперативом «духовної повноти» – єдиною, реальною Істиною, яка, за словами святого Ісаака Сирійського, пізнається за силою життя.

У словесній творчості часів італійського Відродження «сім смертних гріхів» (у східному християнстві – вісім) було детально описано у відомій поемі «Божественна комедія» А. Данте як кола чистилища, які оглядає головний герой. Дослідницькі зацікавлення посилюються тут думкою про те, що внутрішній світ митця відкритий як для Неба, так і для Пекла. В українській літературі першої половини ХХ ст. подібні алегоричні роздуми обсервованого дантівського матеріалу відповідної проблематики етнопсихологічного характеру було втілено в «Золотих Воротах» В. Пачовського, «Думі пралісу» О. Турянського, «Блакитному романі» Г. Михайличенка, «Вертепі» А. Любченка, «Золотих лисенятах» Юліана Шпола та ін.

Звісно, у приватному світі митця людські пристрасті й чесноти мають не диференційний, а синкретичний характер. Тому естетична функція словесної творчості за своєю суттю не містить етичного принципу бачення в «чистому вигляді», тож доцільно говорити про *двовимірну діалектику* узгодженості та відмінності *християнської і психоаналітичної* парадигм у контексті белетристики. Градація «семи смертних гріхів» передбачає тісний зв'язок між психотерапевтичним (аналітичним) і соціальним рівнями життя людини.

Отже, «*норма*» людської природи з християнського погляду – це «*досвід святості*», що відповідає євангельським істинам. А в аспекті психоаналізу вона окреслюється по суті трьома основними поглядами: перший – «*нормою*» називають те, що є «звичним для певної культури» (К. Горні); другий – через деградацію суспільства, розвиток «індивідуального та суспільного нарцисизму» (Е. Фромм) «*норма*» є відносною, тобто в кожному випадку розглядається окремо; третій – «*норми*» як такої взагалі не існує, бо її було втрачено ще з моменту первісних релігійно-культурних і суспільних формацій як чинників «масового психозу» (З. Фройд).

Цей тезисний набір суперечливих коментарів відображає основний спектр найрізноманітніших поглядів глибинної психології, що не має чіткого критерію душевної «норми», а лише стан «психопатології». Так методологічні засади психоаналізу механічно переносяться у сферу літературної естетики, літературознавства, в якій аналізатор за інерцією термінологічного мислення інколи помилково ототожнює гідність із гордістю, смиренність із пригніченістю, егоцентризм (нарцисизм) із самоствердженням особистості тощо. У цьому аспекті – уразливе місце *двовимірної діалектики* психоаналітичної парадигми.

Отже, жодна теорія, окремо взята, не спрацьовує в тих чи тих ситуаціях її практичного застосування в літературознавстві, а тому лише *парадигмальні*

відношення різних концепцій та методів психоаналізу, зокрема їх синкретичний взаємозв'язок *двовимірної діалектики* (тіло і душа) і *християнської трихотомічної антропології* (тіло, душа, дух), здатні забезпечити наукову об'єктивність.

Література

- Арнаутов М.* Психология литературного творчества / Михаил Арнаутов. – Москва: Прогресс, 1970. – 656 с.
- Асмолов А.* Познавательный эгоцентризм как механизм социального поведения личности / А. Асмолов Н. Пастернак // Вопросы психологии. – 2006. – № 2. – С. 98–103.
- Балей С.* Поняття етичного добра і зла в сучасній філософії / Степан Балей // ЛНВ. – 1912. – Т. 60. – Річ. 15. – С. 166–180.
- Баррі П.* Психоаналітична критика / Пітер Баррі // Вступ до теорії: літературознавство та культурологія. – Київ: Смолоскип, 2008. – 360 с.
- Біблія* або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – Київ: Українське Біблійне Товариство, 2009. – 1151 с.
- Батрух С.* Модель християнського життя у творах св. Василя Великого / Стефан Батрух. – Львів: Свічадо, 2007. – 160 с. – (Серія: «Логос / Logos»).
- Блум Г.* Фрейд: шекспірівське прочитання / Гарольд Блум // Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ століття: навч. посіб. – Київ: Либідь, 1997. – С. 198–211.
- Влахос Иерофей.* Православная психотерапия: свято-отеческий курс врачевания души / Митрополит Иерофей Влахос. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2005. – 368 с.
- Затворник Феофан* Страсти и борьба с ними: Выдержки из творений и писем / Святитель Феофан Затворник. – Москва: «Даниловский благовестник», 2008. – 328 с.
- Зборовська Н.* Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури / Ніла Зборовська. – Київ: Академвидав, 2006. – 504 с.
- Кьоніг К.* Між кушеткою і однобічним дзеркалом. Системна терапія для психоаналітиків – психоаналіз для системних терапевтів. Діалог / К. Кьоніг, Ф. Б. Сімон. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – 144 с.
- Лейбин В.* Словарь-справочник по психоанализу / Валерий Лейбин // Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 688 с.
- Печарський А.* Психоаналітичний аспект української белетристики першої третини ХХ сторіччя: монографія. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – 466 с.
- Св. Августин* Сповідь / Святий Августин. – Львів: Свічадо, 2008. – 356 с.
- Томэ Х.* Современный психоанализ: В 2 т. / Х. Томэ, Х. Кэхеле. – Москва: Прогресс-Литера-Яхтсмен, 1996. – Т. 1. – 576 с.

Тема 2. Психоаналіз та українське літературознавство: генеза, проблематика, нові перспективи

У лекції мова йде про зародження, формування й основні етапи розвитку наукової думки відповідної проблематики, а саме про іманентну сутність

психоаналізу і літературознавства, їхні колізії, проблеми, альтернативні концепції, що полягають у розкритті й дослідженні глибинного внутрішнього світу людини.

Однак метою психоаналізу є інтерпретаційний і терапевтичний ефекти, а літератури – естетичний. Парадигматичні відношення між цими сферами діяльності перебувають у процесі становлення. Так, багато психоаналітичних термінів ґрунтується на символічному смислі і сюжетах, запозичених зі словесної творчості (міфології та літератури). Зміщення ідей і концептів психоаналітичної парадигми до метафізики художнього тексту відбувається через те, що в структурованій системі поезики міститься діагностичне й терапевтичне самовизначення *наратора, героя, прототипу, автора* та ін. У такий спосіб художня модель мислення випереджає психоаналітичну.

Подібні тлумачення не раз віддаровувалися психологічною глибиною української прози першої третини ХХ ст. Доказом є оповідання «Сойчине крило» І. Франка, де виявляється терапевтичний метод «парадоксальної інтенції»: герой Массіно долає свою давню фобію перед «фатальною кореспонденцією» тим, що відважується відкрити таємничий лист, адресований йому з Порт-Артура. А ще «Андрій Лаговський» А. Кримського за сюжетотворенням нагадує психоаналітичну «активну техніку» у вузькому фрейдівському розумінні: від «методу вільних асоціацій» до «інсайту» едіпального патогенезу істерії головного персонажа. А в романі «Недуга» Є. Плужника проведені друзями бесіди з Іваном Орловцем, які стосуються його хворобливої еротизованої любові до славнозвісної співачки Ірини Завадської, поглиблено основними принципами «фокусної терапії», щоб утвердити реалістичну вертикаль Я героя. Звідси випливають парадигматичні відносини між тезаурусом і сюжетотворенням у словесній творчості.

Отже, в нашій інтерпретації українська проза першої третини ХХ ст. є не лише об'єктом, а й суб'єктом *психоаналітичної парадигми*. Це актуалізує методологічну необхідність розмежування на літературознавчу і художню парадигми, трансформована визначеність яких стає підґрунтям для культурного коду в діалозі між двома дисциплінами: психоаналізом та літературознавством.

Власне проза стала об'єктом дослідження, оскільки, на відміну від поезії чи драматургії, вона є безпосереднішою для аналітичного сприйняття «у розумінні мови, котра має на увазі або тільки практичні цілі, або служить виразом науки» (О. Потебня). Підтвердженням лінгвістичної інтерпретації естетики та психології творчості стали розмірковування І. Франка стосовно аналітичного способу представлення художньої асоціації ідей і законів, що «здибається в поезії досить рідко».

Психоаналіз як літературознавчий метод дослідження розвивається, по суті, у трьох основних парадигматичних вимірах: *іманентному*, що характеризується новаторським підходом науковців до психічно-творчих лабіринтів у житті людини («роль несвідомого і свідомості у творчому

процесі» І. Франка, «глибинний психобіографічний метод аналізу творчості» З. Фрейда, вчення про «внутрішню форму слова» О. Потебні, теорія «суб'єктивного переживання архетипних структур» К.-Г. Юнга, концепція «первинної свідомості» Д. Г. Лоуренса та ін.); *імперативному*, що ґрунтується на прямому застосуванні певних психоаналітичних концепцій до мистецької сфери (архетипна критика Е. Ноймана, М. Бодкіна, Н. Фрая, фрейдистська інтерпретація С. Балея, А. Халецького, Є. Перліна, Я. Яреми та ін.); *синкретичному*, що полягає в реалізації ідеї синтезу різних наукових галузей (зокрема психоаналізу, літературознавства, історії, філософії, лінгвістики) і моделювання нового культурного простору (наприклад: деконструкція класичного психоаналізу Г. Блума, граматологія Ж. Дерріди, семаналіз Ю. Крістєвої, теорія тексту Р. Барта, шизоаналіз Ж. Дельоза та Ф. Ґваттарі, фемінізм Е. Сісу, Л. Іріґаде, К. Клеман, гендерні дослідження Р. Столлера, Б. Фрідера, С. Бема та ін.).

Зародження методики психоаналітичної літературної інтерпретації в Україні, а також її близького зарубіжжя пов'язано з виходом у світ праці І. Франка «Із секретів поетичної творчості» (1898). Сучасна українська літературна критика (Н. Зборовська, І. Михайлин, С. Павличко, Р. Піхманець та ін.) наголошує, що феноменологічні ознаки *неусвідомленого* у Франковій інтерпретації психології творчості випереджали в часі аналогічну концепцію З. Фрейда та К.-Г. Юнга.

На відміну від фрейдівської *тонічної моделі* психічного апарату (система несвідомого, підсвідомого, свідомого), що містить три основні виміри людської психіки, І. Франко концептуально керувався дессуарівським дуалістичним розумінням поняття «*подвійного Я*» людини, тобто «*нижньої*» і «*верхньої*» свідомості. Зрештою, термін «*підсвідоме*» З. Фрейд увів лише для кращого розуміння динаміки між неусвідомленими та свідомими внутрішніми процесами людини. Ґрунтуючись на загальноприйнятих законах асоціацій у тогочасній психології В. Вундта і Г. Штайнтала, І. Франко вперше порушив проблему «спеціальної поетичної асоціації ідей», наукове осердя якої ознаменувало в майбутньому аналітично-психологічну концепцію художнього пізнання, що її розробляли такі дослідники як: К.-Г. Юнг, Е. Нойманн, Д. Узнадзе, Л. Виготський та ін.

Література

Балей С. З психології творчості Шевченка / Степан Балей. – Львів: Шляхи, 1916. – 91 с.

Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ніла Зборовська. – Київ: Академвидав, 2003. – 392 с. – (Серія: „Альма-матер”).

Клочек Г. Трактат Івана Франка „Із секретів поетичної творчості” як предтеча української рецептивної поетики / Григорій Клочек // Слово і Час. – 2007. – № 4. – С. 39–45.

Павличко С. Пристрасть і їжа: особиста драма Михайла Коцюбинського / Соломія Павличко // Теорія літератури [передм. М. Зубрицької; упоряд.: В. Агеєва, Б. Кравченко]. – Київ: „Основи”, 2002. – С. 505–524.

- Перлін Є.* Знов про фрейдизм та мистецтво / Євген Перлін // Життя й революція. – 1927. – № 9. – С. 287–294.
- Підмогильний В.* Іван Левицький-Нечуй (Спроба психоаналізи творчости) / Валер'ян Підмогильний // Життя й революція. – 1927. – № 9. – С. 295–303.
- Піхманець Р.* Психологія художньої творчості (теоретичні та методологічні аспекти) / Роман Піхманець [відп. ред. І. Дзеревін]. – Київ: Наукова думка, 1991. – 164 с. – (АН УРСР. Ін-т. літ. ім. Тараса Шевченка).
- Потебня О.* Поезія й проза. Їх диференціювання / Олександр Потебня // Естетика і поетика слова: Збірник [пер. з рос. А. Колодної, упоряд., вступ. ст., приміт. І. Іваньо]. – Київ: Мистецтво, 1985. – С. 149–154. – (Серія: „Пам'ятки естетичної думки”).
- Потканський Я.* Психоаналіз у літературознавчих дослідженнях / Ян Потканський; [пер. з польськ. С. Яковенка] // Література. Теорія. Методологія [упоряд., наук. ред. Д. Уліцької]. – Київ: Видав. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 292–311.
- Савчин М.* Методологічні та практичні проблеми психотерапії у контексті духовної парадигми психології / Мирослав Савчин // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 229–241.
- Фізер І.* Американське літературознавство: Історико-критичний нарис / Іван Фізер. – Київ: Видав. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – 108 с.
- Франко І.* Із секретів поетичної творчості / Іван Франко // Зібрання творів: У 50 т. [ред. колег.: М. Бернштейн та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1981. – Т. 31. – С. 45–119.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.

Від фрейдизму до неофрейдизму: літературознавча рецепція української белетристики першої половини ХХ ст.

Тема 3. Класичний психоаналіз Зигмунда Фрейда в системі художнього мислення українських класиків

Якщо намагатися окреслити в лекції художні модули інтертекстуальності едіпового комплексу української прози першої половини ХХ ст., то в зерівському стилі це звучатиме так: «Від “Землі” О. Кобилянської до “Марії” Уласа Самчука». Логічна сюжетна зв'язаність обох романів стосовно едіпальної ситуації та конфлікту мотивується братовбивством як наслідком бажаного владарювання і протесту синів, культом «землі» як несвідомим намаганням героя знову стати дитиною й опинитися в материнському лоні і Богоцентризмом як усвідомленням найефективнішого шляху розв'язання проблем (філо)онтогенетичних форм едіпового комплексу. Зрештою, психоаналітична парадигма української прози першої половини ХХ ст. як метаморфоза едіпового комплексу має фольклорну основу, що знайшла своє яскраве віддзеркалення у творчості письменників-романтиків (М. Гоголь, Т. Шевченко, П. Куліш, О. Стороженко

та ін.). Так несвідомі відчуття провини людини передаються з покоління в покоління як наслідок самозахисту від страху перед батьківським осудом, супроводжуваним амбівалентним ставленням.

Етнопсихологічним колоритом виступає амористика в творчості І. Нечуя-Левицького, зокрема початку ХХ ст., де простежуються «сліди» авторової внутрішньої любові до свого народу («Роковий український ярмарок»), спонукаючи до нового «всебічного типу поведінки» людини. Зрештою, у кожному сюжетотворчому випадку («Без пуття», «Вольне кохання», «Неслухняна жінка», «Забудько», «Київські прохачі» та ін.) батьки, які не раз ставали вершителями долі дітей, несуть різні едіпально-сміслові проєкції. Найпоширеніші з них – «комплекс скривдженої матері», що своїм корінням сягає авторової уяви дитячих років. І. Нечуй-Левицький неодноразово згадував в «Автобіографії», що причиною ранньої смерті його матері були близнята, народження яких «підірвало її міцне здоров'я». Такий біографічно-асоціативний зв'язок відповідних художніх вимірів письменника спостеріг ще В. Підмогильний (Див.: «Іван Левицький-Нечуй. Спроба психоаналізу творчості»).

Типологічні збіжності щодо письменникового «комплексу скривдженої матері», а отже, й олітературненої проєкції «синівської туги», простежуються в оповіданні «Київські прохачі». Адже головні героїні твору Майбородиха і Галецька, залишившись удовами, пішли у світи жебрати через знущання рідних дітей. Вони – київські прохачі – своєю долею утверджували приказку: «Мати порве пазуху, ховаючи для дітей, а діти порвуть пазуху, ховаючи од матері». Звісно, «порвати пазуху» означає зробити все можливе внаслідок важких обставин. Але цей фразеологічний смисл в авторовому психобіографічному контексті несе зворотну дію, яка стосується підірваного здоров'я матері біля своїх «двох пар близнят».

Важко простежити, наскільки текстуальне відлуння едіпового комплексу митця руйнує реалістичні конвенції тогочасних фактів. І все ж І. Нечуй-Левицький пішов дорогою Т. Шевченка в пошуках альтернативних фігур інтимно-емпіричної дійсності. Тобто на звалищі сирітських почуттів у його підсвідомості відбулося заміщення образу матері на образ України. Там письменник і знаходив свою душу. Відповідно вможливилось наближення до нових зв'язків із Самістю. Адже, переживаючи батьківсько-материнські маргінеси своєї психіки, І. Нечуй-Левицький намагається не втримувати їх в ізоляції один від одного, а згармонізувати, що, за М. Клайн, є свідченням сильного та збалансованого Еґо людини.

Втім, психоаналітична думка українського літературознавства значною мірою перебувала під впливом атеїстичного матеріалізму. Тому не дивно, що проблеми едіпового комплексу переважно розглядалися лише у фрейдівських межах «компромісної» реалізації сексуальних бажань людини.

Таке біологізоване розуміння психології творчості не оминуло й Лесю Українку, власне її листування до Ольги Кобилянської, що, на жаль, абераціями літературознавчого сприйняття деякі критики намагалися інтерпретувати в інтимно-лібідозних вимірах обидвох письменниць.

Відповідні ліричні струни епістолярію Лесі Українки радше викликані батьківською минулою депривацією, потребою любовної материнської теплоти, ніж еротичного забарвлення. Це значною мірою вмотивується і похмурими сторінками особистого життя поетеси. У листуванні до Ольги Кобилянської розігравалася «своєрідна психотерапія» Лесі Українки, її інсценізація особистої нереалізованої «моделі сім'ї», едіпальність якої відверто набуває позитивної фази чоловічого й жіночого начал в інтимному трансфері на маскулінність.

Яскравим прикладом є нарис «Сліпець» Лесі Українки, написаний як своєрідний відгук на однойменний твір Ольги Кобилянської, смисл якого розкриває епіграф: «Душі ніхто не бачить, а чує – не кожний!» Із сюжетного контексту стає зрозуміло, що «сліпота» є символом Божого одкровення, про що свідчить подорож апостола Павла до Дамаска. Цей біблійний аспект проблеми проливає світло на сучасну незрячість стосовно феномену сестринської любові між Лесею Українкою й Ольги Кобилянською. У діалогічному вимірі однойменних творів письменниць земна екзистенція набуває майже космічного виміру: вічне коло народження і смерті, темряви і світла. Наприклад, архетип сонця несе символічне навантаження, персоніфікуючи внутрішній невидимий світ героїв, їхні найтонші вібрації душі. Так міжтекстуальна метафорична наративність виокремлює сліди авторських свідомостей, їхньої «внутрішньої біографії» єдиного серця, що створює додатковий духовно-інтимний підтекст. Це дає змогу збагнути, що стосунки обох письменниць треба сприймати не як зрима едіпальне *любове перенесення*, а як невидиму для очей *любов у перенесенні*, виходячи за межі матеріального (тілесного) розуміння.

З подібного ракурсу «містифікації власної біографії» слід розглядати й роман А. Кримського «Андрій Лаговський». Про те, що спосіб життя та світосприйняття головного героя було побудовано на інфантильній моделі взаємостосунків сина й матері, свідчать самі заголовки першої («Не порозуміються») і останньої («Порозумілися») частин роману. Навіть обране прізвище – Лаговський, що, мабуть, походить від слова «лагода» («злагода»), символічно характеризує компроміс, психологічну альтернативу хворобливому амбівалентному ставленню героя до матері. Наприклад, у своїй лабораторії інтелекту він подумки охрещував її «*мерзенною дикаркою*», «*некультурною бабою*», «*підлабузницею*», плекаючи водночас у потаємних лабіринтах почуттів інфантильну любов і прив'язаність. Так розвивалося несвідоме почуття провини, що спонукало Лаговського вести аскетичний спосіб життя, чинити «праведні», «жертвні» дії стосовно інших людей. А насправді його «добрі» вчинки були замаскованим симптомом витісненого почуття ненависті до своєї матері. Звідси докори сумління й запитання без відповіді.

Зрештою, терапевтичний ефект в Андрія Лаговського відбувся «автоматично», тобто герой пише вірш «Сон» і так умиряє свої агресивні й лібідозні спонукання. За «оказіоналістичною концепцією творчості» С. Грузенберга подібне явище трактується в аспекті містичного

акту духовного злиття людини з божеством. У контексті поетичного сюжетотворення зневажений і скривджений життям ліричний герой, лежачи, молився до Бога, щоб Той помстився його ворогам. Тієї самої миті з'являється Христос і тихо промовляє, що такі мольби – грішні, бо Господь навчав прощати своїм ворогам. Приймаючи серцем Христову істину «любіть ворогів своїх», Лаговський повністю зцілюється. Але, розкриваючи потаємні лабіринти едіпового комплексу героя, треба зауважити, що слова «любити ворогів своїх» для нього рівнозначні думці «любити матір свою». Тому в пошуках «Шляху, Істини й Життя» логіці Лаговського протистоїть те, що можна назвати «парадоксальною психічною інтенцією», яка твердить, що *B* і *не-B* не виключають один одного в статусі предикатів *Y*. Тобто Христос, якого герой відкидає як Бога, дає йому незаслужену благодать, виліковуючи. Мистецько-художній профіль подібних діалектичних рефлексій яскраво репрезентував роман «Недуга» Є. Плужника, де автор неспроможність свого головного героя Івана Орловця позбутися внутрішніх конфліктів переносить на джерело трагічного й песимістичного тону *едіпової ситуації*, що призвела до суперечності між індивідуально-інстинктивним характером персонажа та його соціальною детермінацією несвідомого. Душевна недуга в романі Є. Плужника виступає як акт прозріння головного героя. Це своєрідний болісний і необхідний етап особистісного росту індивіда.

А. Бек, засновник когнітивної психотерапії, на одному симпозіумі висловив несподівані для аудиторії міркування, що депресія є не емоційною, а пізнавальною недугою. В її основі – хибні уявлення людини про саму себе і світ загалом, тому депресію можна подолати тільки розумом. Саме таким способом і намагався здолати цей наріжний камінь недуги головний персонаж твору Іван Орловець. Проте темні, зловісні тіні внутрішніх конфліктів, що виринали в уяві героя десь із глибини його дитинства, проходили повз їх сонцелюбне раціональне осмислення. Інтелектуальна стерилізація авторових почуттів нашоухе на думку, що смисл інфантильно-еротичного образу «гойдання з дівчинкою» не лише розкривається в художній містифікації твору, але і в житті самого письменника. Дружина Є. Плужника (Г. Коваленко) у своїх спогадах про чоловіка розповідала про його творчий процес: коли він писав, то завжди, походжаючи кімнатою, торкався рукою своїх улюблених іграшок і «у ритм їхнього гойдання» думав, ходив, інколи щось записував. Відповідна паралель дозволяє чіткіше усвідомити, що З. Фройд частково мав рацію, коли порівнював «дитячу гру» з «творчістю митця».

Сюжетотворчими протагоністами внутрішніх психічних інстанцій (Воно, Над-Я) Івана Орловця виступають Звірятин і Сквирський. Перший уособлює нестримну стихію інстинкту, а другий – інтелектуальні соціально-культурні надбання людини. Зрештою, Писаренко й Куниця в розмові з Іваном Орловцем виконували роль не друзів, а проникливих і вдумливих психотерапевтів, створюючи ситуацію «тут і тепер». Відповідний художній діалог у нашій інтерпретації правомірно отримав назву «терапевтичного альянсу» (Е. Цетцель).

Література

- Зборовська Н.* Психометафізика як метод дослідження художньої літератури / Ніла Зборовська // Слово і Час. – 2009. – № 4. – С. 52–57.
- Фрейд З.* Введение в психоанализ: Лекции / Зигмунд Фрейд [пер. с нем. Г. В. Барышниковой] / Авторы очерка о Фрейде Ф. В. Бассин, М. Г. Ярошевский. – [под. ред. М. Г. Ярошевский]. – Москва: Наука, 1991. – 456 с. – (Серия: „Классики науки”).
- Фрейд З.* Остроумие и его отношение к бессознательному / Зигмунд Фрейд [пер. с нем., сост. Л. М. Шлионский]. – Санкт-Петербург – Москва: „Университетская книга” АСТ., 1997. – 320 с. – (Серия: „Классики зарубежной психологи”).
- Фрейд З.* Психоаналитические этюды / Зигмунд Фрейд; [пер. с нем., сост. Д. И. Донского, В. Ф. Круглянского; послесл. В. Т. Кондрашенко]. – Минск: ООО „Попурри”, 1997. – 608 с.
- Фрейд З.* Три очерка по теории сексуальности / Зигмунд Фрейд // Психоанализ детской сексуальности. – З. Фрейд, К. Абрахам, К.-Г. Юнг и др.; [пер. с нем.: М. В. Вульфа, В. А. Белоусова; под. ред. В. А. Лукова]. – Санкт-Петербург: „Союз”, 1977. – С. 5–111. – (Серия: „Психология ребенка”).
- Фрейд З.* Толкование сновидений / Зигмунд Фрейд [под. ред. Б. Г. Херсонского; пер. с нем. Я. М. Когана]. – Киев: „Здоров’я”, 1991. – 384 с.
- Фрейд З.* Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии: Сборник / Зигмунд Фрейд [сост., автор предисл. П. С. Гуревич]. – Москва: Олимп; ООО „Изд-во АСТ-ЛТД”, 1988. – 448 с. – (Серия: „Классики зарубежной психологи”).
- Фрейд З.* Художник и фантазирование / Зигмунд Фрейд // Воспоминания Леонардо да Винчи о раннем детстве; [пер. с нем.: Р. Додельцева, М. Попова]. – Санкт-Петербург: „Азбука-классика”, 2007. – С. 199–216.
- Шерозия А. Е.* Сознание, бессознательное психическое и система фундаментальных отношений личности: предпосылки общей теории / Аполлон Епифанович Шерозия // Бессознательное: природа, функции, методы исследования [под общ. ред.: А. С. Прангишвили и др.]: В 4 т. – Тбилиси: Мецниереба, 1978. – Т. 3. – С. 351–389.
- Шкляр В.* Агатангел і Марія: нечестиве кохання в блакитному інтер’єрі / Василь Шкляр // Сучасність. – 2004. – № 4. – С. 49–58.
- Шкурупій Гео.* Двері в день: [роман] / Георгій Шкурупій // Вибране [передм. А. Тростянецького]. – Київ: „Радянський письменник”, 1968. – С. 19–182.
- Шпол Юліан.* Золоті лисенята: [роман] / Юліан Шпол // Вибрані твори [упоряд., передм., прим. О. Ушкалова]. – Київ: Смолоскип, 2007. – С. 117–330. – (Серия: „Розстріляне Відродження”).

Тема 4. Особливості едіпальної та соціологізованої антропології любові в художній прозі Івана Франка: до проблеми психобіографічного методу аналізу

У лекції мова іде про головний код Франкової соціологізованої любові полягає в тому, що людина як особистість уже з народження пов'язана із соціумом, і не може існувати без нього. Для внутрішніх інстанцій (Воно, Я, Над-Я) структури індивіда наслідки такої робінзонади – трагічні. Наприклад, можемо пригадати, що сталося із Франковим Массіно («Сойчине крило»), коли він, переживаючи «поразки любові», усамітнися, чи з отцем Нестором («Основи суспільності»), Бовдуром («На дні»), Бараном («Перехресні стежки») і т. п. Подібні аналогії мають різні наслідки, але одну причину. Це відсутність ідентифікації в соціологізованій любові.

Цей людський феномен основоположник індивідуальної психології А. Адлер інтерпретував як «стиль життя», що обумовлюється здатністю індивідуума вирішити для себе три екзистенційно важливих питань: у відношенні між Я і Ти, в продуктивній діяльності та в любові».

У цьому аспекті І. Франко як проникливий письменник-психолог був близьким до світогляду А. Адлера, котрий говорив, що якщо ми хочемо зрозуміти людину, то повинні закрити вуха; нам потрібно тільки дивитися. Завдяки цьому ми розпізнаємо весь гештальт, наче в пантомімі». Звідси – уявлення про Франкову «літературну психотерапію», суть якої полягає в тому, щоб збагнувши прихований сенс нашого буття, донести його до читача крізь призму свідомості своїх героїв, як це було з Миколою Кучеранюком («Терен у нозі»), Массіно («Сойчине крило»), Юрою Шикманюком («Як Юра Шикманюк брів Черемош»), Германом Гольдкремером («*Voа constrictor*») та ін.

І. Франко у своїй творчості розкрив доволі цікавий феномен соціологізованої антропології любові: люди, чим більше стають матеріально багатшими, тим більше відчують себе психологічно нещасливими. Наприклад, Гольдкремер («*Voа constrictor*»), Олімпія («Основи суспільності»), Женя («Великий шум»), Анеля («Для домашнього огнища») та ін. Втрата особистого щастя в капіталістичному суспільстві перехідного етапу цілком закономірна річ. Адже людина, просякнута духом ринкових відносин як регулятора усіх соціальних стосунків, дивиться на любовні взаємовідносини теж крізь призму володіння «капіталу». Скидається на те, що під впливом матеріалізму відбувається зміщення психологічної установки індивідуума, котрого можна охарактеризувати в дусі Е. Фромма так: «Ми є те, що ми любимо», замість того, щоб сказати: «Ми є те, кого ми любимо». Таким чином суб'єкт стає об'єктом, дія перетворюється на предмет, а «любляче» Его не віддає, а забирає.

Отже, едіпальна ідентифікація Я індивідуума спотворюється і набуває невротичних аномальних вимірів, наприклад у повісті «Великий шум» І. Франка, де соціальний статус людини впливає на її особисте життя. Йдеться передусім про епізод, коли заміжня дочка у своєму листі до батька розкриває усі свої інтимні таємниці, зокрема першої шлюбної ночі з багатим чоловіком – графом.

Проблема соціалізованого Едіпового комплексу героїні полягала не так у вивірванні своїх інтимних бід батькові, як у повстидному замовчуванні. У цьому проміжку часі Женіне караюче око Над-Я виявилось значно сильнішим, ніж її жіноче природне волевиявлення Воно. Звідси – проблематика моногамного ідеалу в подружньому житті. К. Горні пояснювала це так: «Гіркота розчарування залежить, з одного боку, від ступеня фіксації, а з іншого – від ступеня розбіжностей між набутиим об'єктом і досягнутим задоволенням і специфічними несвідомими сексуальними бажаннями.

Таким чином, Над-Я загрожує небезпека зцілення старої заборони інцесту – цього разу щодо шлюбного партнера; і що інтенсивніше здійснюються несвідомі бажання, то сильніша ця небезпека. Воскресіння заборони інцесту в шлюбі є цілком типовим і *mutatis mutandis* приводить до тих же результатів, що й у стосунках дитини з батьками, а саме до того, що прямі сексуальні цілі дають місце стосункам прив'язаності, які накладають заборону на сексуальні цілі».

У белетристиці І. Франка соціологізовану любов умовно можна поділити на два види. Перший характеризується національною ідентичністю, почуттям приналежності людини до свого народу, нації, а другий – усе те, що тісно пов'язує особистісні відносини індивіда із конформізмом.

Література

- Брагінець А.* Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка. Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1956. 410 с.
- Ван Сяюй* Психоаналітичні виміри художньої прози Івана Франка: тексти і контексти. – Львів: «Колір Про», 2021. – 211 с.
- Гундорова Т.* Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. Київ: Критика, 2006. 352 с.
- Мороз М.* «Для домашнього огнища» (творча та видавнича історія повісті І. Франка). *Радянське літературознавство*. 1982. № 4. С. 29–35.
- Мочульський М.* Іван Франко. Студії та спогади. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 139 с. Серія: Франкознавчі студії. Вип. 3.
- Печарський А.* Іван Франко – «дух, наука, думка, воля»: психоаналітична парадигма творчості. *Дивослово*. 2014. № 10. С. 59–65.
- Фільц О., Мединська Ю.* Проблема наукового статусу психоаналітичної парадигми. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 75–84.
- Франко І.* Основи суспільності. *Т Зібрання творів: У 50 т.* Київ: Наук. думка, 1979. Т. 19. С. 144–341.
- Франко І.* Перехресні стежки. *Зібрання творів: У 50 т.* Київ: Наук. думка, 1979. Т. 20. С. 173–459.
- Франко І.* Сойчине крило (Із записок відлюдька): [оповідання] / Іван Франко // Український декамерон [упоряд. Р. Піхманець; післямов. І. Денисюка]. – Кн. 1: Дияволиця: Новели. Повість. – Київ: Довіра, 1993. – С. 188–230. – (Б-ка журн. „Лель”).

Франко І. Терен у носі: [оповідання] / Іван Франко // Зібрання творів: У 50 т. [ред. колег.: І. Басс та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1979. – Т. 21. – С. 375–390.

Франко І. Воа constrictor (друга редакція). Зібрання творів: У 50 т. Київ: Наук. думка, 1979. Т. 22. С. 109–207.

Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. Спомини. Торонто: Вид-во Ліги визволення України, 1956. 132 с.

Тема 5. Едіпів комплекс, ситуація і конфлікт у житті і творчості Миколи Хвильового

У лекції секрет загадки незрозумілого самогубства доволі успішного і славнозвісного письменника Миколи Хвильового трактується з погляду фрейдизму, а саме – в загостренні едіпового комплексу і соціальному конфлікті митця.

Відтак класична психоаналітична теорія (З. Фройд, К. Абрахам, Д. Бернфельд, О. Феніхел та ін.) вбачає специфіку мотивів суїцидних дій передусім в аутоагресивному акті. Притім основну увагу акцентує на ролі близької людини, що ідентифікується з особистістю певного суб'єкта, суїцидні дії якого мисляться як кінцевий результат депресивної динаміки. Однак, незважаючи на різноманітні загальноприйняті теорії суїцидології, проблема самогубства в житті та творчості Миколи Хвильового є надто складною, заплутаною й поліпрагматичною в літературознавчій інтерпретації, тому часто виходить за межі теоретичного матеріалу.

Д. Донцов, аналізуючи роздвоєння душ українських митців в радянському соціально-культурному просторі, абсолютно правдиво дав психологічну оцінку світогляду Миколи Хвильового, який був типовим для багатьох письменників „Розстріляного відродження”: „Суперечність між двома правдами – одною прийнятою інтелектом, та відкиненою чуттям, і другою, засвоєною чуттям та неприйнятою розумом» (Д. Донцов).

Більшість української інтелігенції (В. Винниченко, В. Державин, Д. Донцов, П. Филипович, В. Сосюра) уважали, що тогочасний режим червоного терору довів до самогубства Миколу Хвильового. Звісно, цей очевидний безперечний факт не підлягає жодному сумніву. Але, окрім соціально-політичних чинників самогубства письменника, у психоаналітичному аспекті слід звернути увагу й на особистісний характер ситуації.

Як відомо, Микола з одинадцяти років виростав без батька. Окрім матері, ним опікувалися ще два родичі – М. Смаковський і збіднілий поміщик Савич. Розлучення батьків через надмірну пристрасть Г. Фіті-льова до алкогольних напоїв хлопець переживав дуже болісно. Про це можуть свідчити пізніше написані ним віршові рядки з „Трамвайного листа”

Утім, якщо зіставити попередні біографічні факти про Миколу Хвильового з деякими сюжетними штри-хами вірша, можна побачити своєрідну картину авторового сприйняття сімейної атмосфери власного

дитинства. Устами ліричної героїні, прототипом якої доцільно вважати матір письменника, він висловлює чимало своїх літературно-політичних ідей. Наприклад, згадуються „часи пантеїзму”, „геніальне азіатське місто” чи „комуна загірних людей” і т. ін.

У творчому процесі митця відбулася проективна ідентифікація, завдяки якій він не тільки витіснив свої небажані й недопустимі переживання, але, ототожнюючись із власною проекцією, начеб захищався від самого себе. Тут маємо на увазі „ідею небажаної вагітності” матері, яка в майбутньому завдала несвідомої психологічної травми своїй дитині, тобто авторові. Тому мати чи жінка у творах Миколи Хвильового часто поставала в образі повії. Наприклад, із „Поєми моєї сестри”.

Основна проблема едіпового комплексу митця, його внутрішніх суперечностей полягала у співвідношенні ірраціональних нахилів, які були значно сильнішими, ніж виразне усвідомлення певних життєвих ситуацій. Відтак „зрада” матері окупує свій „гріх” у стихії революції та творчості, що захоплюють Хвильового як оновлення духу.

Політична боротьба, літературна діяльність письменника – це один із несвідомих засобів до „душевної свободи”, а відтак і подолання едіпового комплексу. Психоаналітичний аспект дає змогу зрозуміти своєрідну форму творчого процесу Миколи Хвильового. Митець цілком залежав від існування й розвитку створених ним літературних угруповань і альманахів („Урбіно”, ВАПЛІТЕ, „Літературний ярма-рок”, „Пролітфронт”). Письменник не уявляв своєї творчості без них, вони були настільки важливими для нього, що їхня „самоліквідація” стала однією з основних причин його самогубства. Можна дати різні пояснення. Але така шалена пристрасть митця до угруповань – це його несвідоме інфантильне бажання зберегти (чи звести) розведену сім'ю своїх батьків.

В українській літературній критиці проблема суїциду Миколи Хвильового трактується здебільшого виключно із соціально-політичного погляду тих часів (тоталітарно-централізований режим радянської влади, репресії, Голодомор і т. ін.). Утім, це не причина, а тільки певна ситуація, що загострила едіпів комплекс і передсуїцидний синдром письменника. Твердженням певної інтерпретації є й статистичні дані Ю. Лавріненка з „Розстріляного відродження”, де він засвідчує, що в ті часи із 35 репресованих митців жодний не закінчив життя самогубством.

У цьому випадку з Хвильовим підсвідомі передумови самогубства є набагато важливішими, ніж аналіз зовнішніх, очевидних факторів.

Самі наведені факти свідчать про те, що митець почав „убивати” себе задовго до того, як склалася певна соціально-політична ситуація в Україні. Важко збагнути, чому його здорові життєві інстинкти не змогли перемогти деструктивне начало. Притім стає ясно, що подібний спосіб розпорядитися власним життям має коріння в дитинстві, у роки становлення та формування особистості. Ці тенденції можуть домінувати над волею до існування. У випадку Миколи Хвильового, це загострення едіпового комплексу, криза

нарцисистичної образи як митця і тоталітарний режим радянської влади, що у вирішальний момент приклався до самогубства митця.

Література

- Андрусів С.* Страх перед мовою як психокомплекс сучасного українця / Стефанія Андрусів // Сучасність. – 1995. – № 7–8. – С. 147–152.
- Антонич Б.-І.* Криза сучасної літератури / Богдан-Ігор Антонич // Сучасність. – 1992. – № 9. – С. 70–74.
- Безхутрий Ю.* Хвильовий: проблеми інтерпретації / Юрій Безхутрий. – Харків: Фоліо, 2003. – 495 с.
- Хвильовий Микола.* Арабески: [оповідання] Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 1. – С. 300–319.
- Хвильовий Микола.* Вальдшнепи: [роман] / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 2. – С. 204–266.
- Хвильовий Микола.* Вступна новела: [новела] / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 1. – С. 120–124.
- Хвильовий Микола.* Камо грядеши: [цикл памфлетів] / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 2. – С. 390–443.
- Хвильовий Микола.* Лист до Миколи Зерова (не датований) / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 2. – С. 848–851.
- Хвильовий Микола.* Лист до Миколи Зерова (прибл. середина 1923 р.) / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 2. – С. 840–842.
- Хвильовий Микола.* Лист до Миколи Зерова (прибл. влітку 1924 р.) / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 2. – С. 845–846.
- Хвильовий Микола.* Лист до Миколи Зерова (12.11.1924 р.) / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 2. – С. 852–854.
- Хвильовий Микола.* Одвертий лист до Володимира Коряка / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 2. – С. 678–696.
- Хвильовий Микола.* Редактор Карк: [оповідання] / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 1. – С. 136–154.
- Хвильовий Микола.* Я (Романтика): [новела] / Микола Хвильовий // Твори: У 2 т. [упоряд.: М. Жулинського, П. Майдаченка]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 1. – С. 322–339.
- Штольце Г.* Эдипова ситуація, едипов конфлікт, едипов комплекс / Гельмут Штольце // Энциклопедия глубинной психологии: В 4 т. [пер. с нем. под общ.

ред. А. М. Боковикова]. – Москва: ЗАО МГ Менеджмент, 1998. – Т. 1. – С. 621–627.

Тема 6. Терапевтичний альянс в романі „Недуга” Є. Плужника

У лекції інтерпретовано роман „Недуга” Є. Плужника, що є один із небагатьох творів в українській літературі, де чітко простежуються ті нюанси терапевтичного альянсу, про які писав З. Фройд у своїй праці „Завершальний і безкінечний аналіз”. Мова іде про психоаналітичну ситуацію, так звану співпрацю лікаря із пацієнтом з метою підпорядкувати неусвідомлені невротичні виміри Воно психічній інстанції Его.

Мистецько-художній профіль подібних діалектичних рефлексій був яскраво репрезентований романом „Недуга” Є. Плужника, у якому автор неспроможність свого головного героя позбутися внутрішніх конфліктів переносить на джерело трагічного й песимістичного тону епізової ситуації, що призвела до суперечності між індивідуально-інстинктивним характером персонажа та його соціальною детермінацією несвідомого.

Душевна недуга в романі Є. Плужника виступає як акт прозріння головного героя. Це своєрідний болісний і необхідний етап особистісного росту індивіда. Іван Орловець, директор заводу, навіть найближчих колег сприймає за прізвищами, іменами, анкетами, заявами, відділами, цехами, кабінетами, печатками, а тепер у ньому щось прокинулося, ожило.

А. Бек, основоположник когнітивної психотерапії, на одному симпозіумі висловив несподівані для аудиторії міркування, що депресія є не емоційною, а пізнавальною недугою. У її основі – хибні уявлення людини про саму себе і світ у цілому, тому депресію можна подолати тільки розумом. Саме таким способом і намагався здолати цей наріжний камінь недуги головний персонаж твору Іван Орловець. Проте темні, зловісні тіні внутрішніх конфліктів проходили повз їх сонцелюбне раціональне осмислення.

Своєрідна Плужникова богема є водночас художнім утіленням бунту проти авторитарної радянської дійсності й запорукою внутрішньої свободи людини.

Письменникам легко вдається навернути читачів у свою віру оптимістичного життєрадісного світосприй-няття; набагато більше зусиль їм доводиться докласти, щоб навернути самих себе. Адже художній світ, як і реальний, розколений на дуалістичні протилежності людської психіки, у лабіринтах якої вона живе своїми радощами й горем, любов'ю й ненавистю.

Інтелектуальна стерилізація авторових почуттів поволі нашттовхує на думку, що смисл еротичного образу „гойдання з дівчинкою” не лише розкривається в художній містифікації твору, але відбувається в житті самого письменника. Дружина Є. Плужника у своїх спогадах про чоловіка писала, що посеред кімнати у нас висіла велика люстра з бронзи, абажур рожевого венеціанського скла, біля тієї лампи прив'язаний був маленький оксамитовий ведмедик на довгій червоній нитці і малесенький чорненький целулоїдовий негритосик (лялька). Це були Євгенові забавки. Він, коли писав (творив), то

завжди, походжаючи по кімнаті з кутка в куток, торкав рукою цяцьки, і вони гойдалися, а Євген у ритм гойданню ходив і думав”. Це так званий морський вузол „розщеплення” сублімації у творчому процесі.

Відповідна паралель дозволяє чіткіше усвідомити, що З. Фройд частково мав рацію, коли порівнював „дитячу гру” з „творчістю митця”. Людина ще не розуміє, яка сила керує нею, а підсвідома сублімативна сфера душі вже передчуває потаємні глибини чогось надприродного, незвичного.

Раціональне зерно певних міркувань є і в історії написання твору „Недуга”. Це передусім суперечка письменника з близьким приятелем В. Підмогильним про те, що становить суть художньої літератури – епос чи лірика. Є. Плужник як доказ того, що добрий поет спроможний написати великий прозовий твір, створив роман „Недуга”. Такі символізації „творчої гри” визначають початкову позицію людини, яка, виходячи з неї, вводить у гру уявне й реальне. Таким чином вона еволюціонує, виражає та розгортає свій мікросвіт.

Скидається на те, що автор у романі „Недуга” у всій розмаїтості епізодів дає можливість збагнути неефективність традиційного медикаментозного лікування депресії. Так, візит Івана Семеновича до лікаря-професора закінчився формальним оглядом і встановленням діагнозу „неврастенія”. Потім було приписано цілу купу ліків, рекомендовано добрий відпочинок, подорожі й тимчасову зміну способу життя. Зрештою, вирішення цієї проблеми набагато складніше, тому що за недугою директора заводу приховувалася глибока внутрішня криза людини – відчуженість і відсутність смислу життя. Ось чому Писаренко й Куниця в розмові з Іваном Орловцем виконували роль не друзів, а проникливих і вдумливих психотерапевтів.

Відповідний художній діалог у нашій інтерпретації едіпової ситуації отримав назву „терапевтичного альянсу”, що передбачає плідну співпрацю між пацієнтом і аналітиком. Уперше цей термін ужив Е. Цетцель у праці „Сучасні концепції перенесення”; зараз же його широко використовують у психоаналітичній літературі.

Автор часто демонструє суперечливий характер головного героя, іронізуючи з його урбаністичного світогляду, обкресленого бажання й парадоксальних ідей, які постійно перебували в межах і зовнішньої, і внутрішньої дисгармонії. Для Івана Орловця театральна культура й мистецтво взагалі стали віддаленим острівцем чогось незбагненого. Така заземленість образу виявляла особливий горизонт пізнання в контексті європейського модернізму, який, по суті, був „епохою, коли критика почала захоплювати роман, поезію, драму, а скінчила тим, що погрожувала проковтнути всі інші форми літератури”.

Мистецтво й важка фізична праця зриваються в чорному диму заводських труб і баритонів оперних театрів! У цьому художньо-естетичному лабіринті думок і переживань Є. Плужник надає прерогативу психоаналітичним формам над літературними, тобто „ланцюгові асоціації”, метафоричному перенесенню, образній ідентифікації, еротоманії. Власне, символічне структурування терапевтичного альянсу в

романі „Недуга” Є. Плужника дозволяє зрозуміти складні метаморфози образів-символів, локалізовані в підсвідомому порядку едіпової ситуації головного героя.

Література

Плужник Є. Недуга: [роман] / Євген Плужник // Змова у Києві: Роман, п'єси [упоряд., передм. та прим. Л. Череватенка]. – Київ: Український письменник, 1992. – С. 27–184.

Ференци Ш. Тело и подсознание. Снятие запретов с сексуальности / Шандор Ференци; [пер. с нем. Д. Копелянского, Л. Сувойчик]. – Москва: Nota Bene, 2003. – 592 с. – (Серия: „Классика психоанализа”).

Фрейд З. Три очерка по теории сексуальности / Зигмунд Фрейд // Психоанализ детской сексуальности. – З. Фрейд, К. Абрахам, К.-Г. Юнг и др.; [пер. с нем.: М. В. Вульфа, В. А. Белоусова; под. ред. В. А. Лукова]. – Санкт-Петербург: „Союз”, 1977. – С. 5–111. – (Серия: „Психология ребенка”).

Фрейд З. Толкование сновидений / Зигмунд Фрейд [под. ред. Б. Г. Херсонского; пер. с нем. Я. М. Когана]. – Киев: „Здоров'я”, 1991. – 384 с.

Шерозия А. Е. Сознание, бессознательное психическое и система фундаментальных отношений личности: предпосылки общей теории / Аполлон Епифанович Шерозия // Бессознательное: природа, функции, методы исследования [под общ. ред.: А. С. Прангишвили и др.]: В 4 т. – Тбилиси: Мецниереба, 1978. – Т. 3. – С. 351–389.

Штольце Г. Эдипова ситуация, эдипов конфликт, эдипов комплекс / Гельмут Штольце // Энциклопедия глубинной психологии: В 4 т. [пер. с нем. под общ. ред. А. М. Боковикова]. – Москва: ЗАО МГ Менеджмент, 1998. – Т. 1. – С. 621–627.

Юнг К.-Г. Либи́до, его метаморфозы и символы [под. общ. ред. А. И. Белкина, М. М. Решетникова] / Карл Густав Юнг. – Санкт-Петербург: Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 1994. – 416 с. – (Б-ка психоаналитической литературы. Серия: „Шедевры мировой науки”).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

Індивідуальна психологія Альфреда Адлера та аналітична психологія Карла Юнга в системі художнього мислення українських класиків першої половини ХХ століття

Тема 7. Феномен інтелектуального нарцисизму як „потяг до влади” в житті і творчості Володимира Винниченка

У лекції розкрито психоаналітичну і морально-філософську проблематику в творчості В. Винниченка. Можна чітко сформулювати психологічну амплітуду його нараторської світоглядної установки. Це „війна з самим собою”, що переформатовувала чимало філософських і

морально-етичних ідеологем письменника. Через ці причини не тільки зовнішній світ, але й внутрішнє Я героя стає об'єктом агресії, ненависті, помсти. На перший погляд видається, що психологічний феномен нарцисизму може бути розглянутий в ролі лібідного доповнення до егоїзму як інстинкту самозбереження у фрейдівській інтерпретації. Але все ж, на відміну від „первинного нормального нарцисизму” (З. Фройд), у Винниченкових героїв, як перелицьованих авторових двійників, простежуємо внутрішній конфлікт між об'єкт-лібідо і Я-лібідо. В аспекті класичного психо-аналізу це характеризує людину як таку, що „не хоче поступатися нарцисистичною досконалістю свого дитинства, і коли з віковим плином часу ставить перед собою його як ідеал, то це є тільки компенсацією втраченого нарцисизму дитинства, коли вона сама була власним ідеалом” (Лейбін В.)

Такі особливості притаманні літературному психо-портрету В. Винниченка, який мучить себе цілеспрямованими настановами, питаннями, провинками, закоріненими в основі його моральної іпохондрії. Подібний тип нарцисизму К. Абрагам назвав „негатив-ним нарцисизмом”. О. Кернберг, спостерігаючи в процесі терапевтичного альянсу за людьми з нарци-систично зраненою особистістю, визначав єдиний їхній позитив – це „відносно стійка соціальна адаптація, імпульсивний контроль і так званий „псевдосублімаційний” потенціал, а саме здатність до активної, плідної роботи в тих галузях, де вони якоюсь мірою можуть задовольняти свої амбіційні фантазії, викликаючи захоплення навколишніх”.

Наріжним каменем так званої винниченківської „чесності з собою” та „нової моралі” було духовне зубожіння письменника, що постало як наслідок гордині й „інтелектуального нарцисизму”. Так, у „Щоденнику” В. Винниченко іронізує з Десятьох Божих Заповідей, вимальовує у хворобливій уяві своєрідний „екзамен” Вседержителю як задум своєї майбутньої комедії. Його атеїстичні акорди світосприйняття дійшли до цілковитого абсурду: „Учення Христа, яке здається на перший погляд таке альтруїстичне, є глибоко егоїстичне й шкідливе для щастя людей. Воно ігнорує передусім такі сили в людині, які мають величезне значення в житті кожного”, – записав у щоденникових нотатках письменник.

Звісно, можна шукати причини антихристиянських міркувань В. Винниченка в ніцшеанській філософ-фії, марксистському вченні, чи вузькому партійному колі людей тощо. Але основний стрижень відповідних світоглядних помислів письменника міститься не лише в соціальних чи зовнішніх факторах, а в його егоцентричному характері, для якого нарцисистичні тенденції є надто прийнятними щодо самого себе.

У контексті проблематики стає зрозуміло, який світ вибудовував В. Винниченко – це нарцисистичне віддзеркалення „первородного гріха”, іншими словами, несвідоме ототожнення себе з Богом. За юнгівською домінантою „колективного несвідомого”, відповідний психологічний процес можна сформулювати як від-кидання архетипної сили Самості, яка єдина у своєму роді, що може дати індивідові усвідомлення „особис-тісної

ідентичності” (А. Адлер) й відчуття любові. Не-спроможність людини прийняти цей божественний дар (за психоаналітичною термінологією – істинний патерн), через своє ірраціональне почуття величі, провини та страху призводить до патологічного феномену, який прийнято називати нарцисистичним порушенням особистості.

Звідси – винниченківські літературні проекції як атеїстичні сурогати релігії: „заповіт батьків”, „чесність з собою”, „нова мораль”, власна „теорія любові і кохання”, утопічна ідея „сонячної машини”. Усі вони постали як результат витіснення відчуття Бога, що тягне за собою культ особистості в суспільстві, жадобу до матеріальних благ і примарного земного щастя. Тому й людська природа пристрастей, несвідомих сексуальних потягів не облагороджувалася душею, а змікроблювала її високі поривання у творчості В. Винниченка, що так обурювало його сучасників, зокрема І. Нечуя-Левицького, Є. Ма-ланюка, С. Єфремова, Г. Хоткевича, С. Петлюру, Д. Донцова, передплатників газети „Рада”, журналу „Літературно-науковий вісник” і багатьох інших.

Ось де момент істини, своєрідне одкровення власного Его письменника стосовно супе-речливих векторів його нарцисизму, що промовляє: „Не Бог, а суспільство, не колективна свідомість, а індивідуалізм, не хто-небудь, а Я!” Людину як „мірило всіх речей”, непогрішиму інстанцію будь-якої етичної норми письменник увів у ранг божества. Яскравим прикладом такої Винниченкової „вавилонської вежі” є утопічний роман „Сонячна машина”, де завдяки науково-технічному прогресові та збігу обставин, а саме знайденню Рудольфом Штором каменя геліота і створенню надзвичайного механізму, що здатний забезпечити сите життя на всій планеті, людство досягає своєї мети – безтурботного існування. Так, екзистенційний дискурс письменника ніколи не виходив за межі матеріалісти-ного уявлення „хліба насущного” та суголосної абсолю-тизації сили інстинктів. Звідси – асиміляція ніцшеан-ських і фрейдистських ідей у творчості В. Винниченка.

Уведення у винниченківській дискурс ігрової, експериментальної, наративної чи культурософської перспектив аж ніяк не спростовує доцільного застосування *індивідуальної психології* А. Адлера в контексті *архетипного* (К. Юнг) та *психобіографічного* (З. Фрейд) методів аналізу до творчості письменника. „Хоча сам Винниченко наполягав, що його метод – не зіставлення власних поглядів на місце авторських, – зауважує Г. Сиваченко, – але їхня інтерпретація, аналіз морально-психологічних ситуацій, у які потрапляють персонажі творів письменника, дає підстави ствер-джувати, що свідомо чи несвідомо він ідентифікував себе зі своїми героями” (Г. Сиваченко).

Трансформація особистості в житті і творчості В. Винниченка дає змогу збагнути, як людина, відійшовши від божественної субстанції, намагається нарцисистичною дорогою спроб і помилок розгадати загадку власної природи. Апостол Павло казав: „Бо ми не принесли в світ нічого, то нічого не можемо й винести”. Немає суттєвішої проблеми в суспільстві, ніж проблема гордині й егоцентризму як „потягу до влади” (А. Адлер). Вона спонукає

краще усвідомити наріжний камінь складного феномену, що називається „людське буття”.

Література

- Выготский Л. С.* Психология искусства / Лев Семенович Выготский [общ. ред. В. В. Иванова; 3-е изд.]. – Москва: Искусство, 1986. – 573 с.
- Винниченко В.* Божки: [роман] / Володимир Винниченко // Твори. – Т. 8. – Київ–Відень: т-во „Дзвін”, 1919. – 356 с.
- Винниченко В.* Брехня: [п’єса] / Володимир Винниченко // Вибрані п’єси [упоряд.: М. Жулинський, В. Бурбела]. – Київ: Мистецтво, 1991. – С. 143–207.
- Винниченко В.* Записки Кирпатого Мефістофеля: [роман] / Володимир Винниченко // Записки Кирпатого Мефістофеля: Роман, повість, оповідання, п’єса. – Харків: Фоліо, 2006. – С. 3–203. – (Серія: „Українська література”).
- Винниченко В.* Заповіт батьків: [роман] / Володимир Винниченко // Твори [упоряд. Т. Черкаський]. – Харків: „Рух”, 1928. – Т. XXII. – 202 с.
- Винниченко В.* Контрасти: [новела] / Володимир Винниченко // Краса і сила [упоряд., авт. приміт. П. Федченко]. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 221–246.
- Винниченко В.* Момент: [оповідання] / Володимир Винниченко // Краса і сила [упоряд., авт. приміт. П. Федченко]. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 488–503.
- Винниченко В.* По-свій! [роман] / Володимир Винниченко // Твори [упоряд. Т. Черкаський]. – Київ: „Рух”, 1927. – Т. XVIII. – 210 с.
- Винниченко В.* Рівновага (роман з життя емігрантів): [роман] / Володимир Винниченко // Твори [вид. 2-ге]. – Київ–Відень: Вид-во А. Гольцгавзена, 1919. – Т. 6. – 274 с.
- Винниченко В.* Сонячна машина / Володимир Винниченко [ред. коллег.: Є. Гуцало та ін.; післямова П. Федченка]. – Київ: Дніпро, 1989. – 619 с. – (Серія: „Романи й повісті”. – № 6).
- Винниченко В.* Таємність: [оповідання] / Володимир Винниченко // Краса і сила [упоряд., авт. приміт. П. Федченко]. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 560–587.
- Винниченко В.* „Хочу!”: [роман] / Володимир Винниченко // Дзеркало: Драматична поема Лесі Українки „Оргія” і роман Володимира Винниченка „Хочу!” [упоряд. В. Панченко]. – Київ: Факт, 2002. – С. 91–307. – (Літ. проект „Текст+контекст”. Знакові літ. доробки та навколо них).
- Винниченко В.* Щоденник (1911–1920); [упоряд., вступ. ст., прим. Г. Костюка] / Володимир Винниченко. – Едмонтон – Нью-Йорк: Вид-во КІУС і Комісії УВАН (США) для вивчення і публікації спадщини В. Винниченка, 1980. – Т. 1. – 500 с.
- Винниченко Є.* До В. Винниченка (без дати) / Євдокія Винниченко // ЦДАВО України. – Фонд 1823. – Опис 1. – Справа 40.
- Гамбургер А.* Психоанализ и литература / Андреас Гамбургер // Ключевые понятия психоанализа [под. ред. В. Мертенса]. – Санкт-Петербург: „Б.С.К.”, 2001. – С. 287–294.
- Гебнер Р.* Його художній метод. Становлення і формування поетичного світобачення в діалозі з часом / Рольф Гебнер // Довженко і світ. Творчість

- О. Довженка в контексті світової культури [упоряд. С. Плачинда; пер. з нім. Ю. Михайлюк]. – Київ: „Радянський письменник”, 1984. – С. 18–30.
- Лакан Ж. Два нарцисизма / Жак Лакан // Семинары. Кн. 1: Работы Фрейда по технике психоанализа (1953/54); [пер. с фр. М. Титовой]. – Москва: ИТДГК „Гнозис”, Изд-во „Логос”, 1998. – С. 160–172.
- Панченко В. Будинок з химерами (Творчість Володимира Винниченка 1900–1920 рр. у європейському літературному контексті) / Володимир Панченко. – Кіровоград: КДПУ ім. Володимира Винниченка 1998. – 272 с.
- Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок / Володимир Панченко. – Київ: „Твім інтер”, 2004. – 288 с.
- Печарський А. Нарцисизм і трансформація особистості в житті і творчості В. Винниченка // Слово і Час. – 210. – № 7. – С. 3–14.
- Шварц-Салант Н. Нарцисизм и трансформация личности: Психология нарциссических расстройств личности / Натан Шварц-Салант; [пер. с англ. В. Мершавки]. – Москва: Класс, 2007. – 296 с. – (Серия: „Б-ка психологии и психотерапии”).

Тема 8. Аналітична психологія Карла Густава Юнга та українська белетристика першої половини ХХ ст.

У лекції розкрито, що К.-Г. Юнг на відміну від фрейдівського класичного психоаналізу застосовував до інтерпретації художньої творчості не лише психічні процеси *індивідуального неусвідомленого*, а й *колективного*. Звідси – розрізнення психологічної та естетичної цінностей твору; в залежності від співвідношення цих двох систем людської психіки. Якщо домінує перша, то об’єктом дослідження стають комплекси чи певні особливості характеру індивіда, а якщо друга, – то художня вартість тексту з її архетипними відповідниками.

К.-Г. Юнг розрізняє *психологічний* та *візіонерський* типи творчості, *екстравертну* та *інтровертну* авторські позиції у творчому процесі.

Психологічний тип творчості керований передусім звичними переживаннями, повсякденними людськими скорботами і радощами, що перебувають переважно в сфері свідомості, а *візіонерський* тип творчості виходить із тих нетрів творчого духа, де починається справжнє життя письменника, яке в особистому пси-хічному світі переживає прадавнє світовідчуття свого народу. „Згідно з основним філогенетичним законом, – писав К.-Г. Юнг, – психічна структура так само, як і аналогічна, мусить нести на собі відзнаки розвитку попередніх поколінь предків”. Така ситуація є із сфери колективного неусвідомленого і виражає себе через характерну етнічну типологію значень.

Подібно до того, як у суспільстві в кожній особі домінують риси якоїсь однієї етнічної групи, так і в художній творчості, у конкретних художніх творах образи-символи, підпорядковуючись законам національного мистецтва, органічно зростаються із поетичним світом письменника. І потім:

вони істотно служать засобом осмислення того чи іншого поняття, узгоджуються із системою цінностей, які реально існують і глибоко вкорінилися в культурі певного народу.

Самість, за концепцією К.-Г. Юнга, є центральним архетипом особистості, а творчий процес своєрідним віддзеркаленням його одухотворення (див.: Юнг „Про відношення аналітичної психології до поетико-художньої творчості”).

Екстравертна авторська позиція у творчому процесі скеровує психічну енергію на зовнішні об'єкти, а *інтровертна* – на внутрішні. Вона представляє собою установку тих індивідів, мотивація яких визначається, головним чином, їх власним внутрішнім світом. Теж відноситься до розрізнення Ф. Шиллером сентиментальної і наївної поезії, Ф. Ніцше – аполлінічної і діоністської установок.

Однак протиставлення *екстраверсії* й *інтроверсії* зовсім не означає „або-або”; їх можна порівняти з свідомістю й несвідомим психічним, що компенсують один до одного. До них К.-Г. Юнг долучив систему чотирьох основних функцій свідомої психіки: *мислен-ня / почуття* (раціональне), *відчуття / інтуїція* (ір-раціональне).

Під функцією *відчуття* слід розуміти сприйняття за допомогою органів відчуття, тобто свідоме сприйняття реальності. *Інтуїція* допомагає досягнути несвідому комбінацію неусвідомлених зв'язків, тобто сприяє безпосередньому сприйняттю неусвідомленого. *Мислен-ня* впорядковує психічний матеріал згідно з принципами доцільності або логіки. *Почуття* оцінюється суб'єктивно з погляду задоволення або незадоволення. У кожній людини функції диференційовані по-різному.

Замість фрейдівського психобіографічного методу аналізу художньої творчості К.-Г. Юнг запропонував власний метод „психічної феноменології”. Відкриттям Юнга було те, що природа таланту митця має архетипну етіологію, яка характерна не лише для індивідуума, а й для цілого людства загалом.

Ці віковічні питання не раз борознила на своєму художньому ґрунті українська класична література і сіяла відповіді в суворих контурах часу. Вони то спалахували дикою жадобою кохання в повісті „У неділю рано зілля копала...” (1909) О. Кобилянської, то плекали безмовну молитву жертвовної любові в „Камінній душі” (1911) Г. Хоткевича, то розцвітали прекрасним едельвейсом романтичного хвилювання в „Тінях забутих предків” (1912) М. Коцюбинського, то наповнювали кожний свій нерв пам'ятною нетерпеливістю про столітні скарби пращурів у романі „Петрії й Довбушуки” (1913) І. Франка.

Художнє втілення О. Кобилянською юнгівського розуміння специфіки любові на горизонті проєкцій архетипів „життя” і „смерті” в романі «Земля» віднайшло співзвучність у тогочасних гірських акварелях української класичної літератури.

Усіх їх об'єднувало сюжетне відтворення подібних міфічних уявлень, первісні форми досягнення внутрішнього світу людини, незвичайних, іноді

фантастичних подій і ситуацій протиставлялися картини життя бажаного, витвореного мрією та благородством душі героїв, яких не задовольняла реальна дійсність. Тому часто персонажі вступали в конфліктні ситуації. Вони в духовному плані – особливі люди, наділені надприродними здібностями (це Мавра („В неділю рано зілля копала” О. Кобилянської), Юра-мольфар („Тіні забутих предків” М. Коцюбинського), Юрчик Неклопотана Голова („Камінна душа” Г. Хоткевича), Кирило Петрій („Петрії й Довбушуки” І. Франка), Матвій Шавала („Карпатська ніч” Мирослава Ірчана) та ін.), які не мають нічого спільного зі щоденними клопотами. Світ стає для них тереном життя. Проте герої не втрачають свого надземного характеру в лоні містики, що символічно обіймає долі кількох поколінь, творить глибокий і міфічний настрій.

Література

- Осьмачка Т.* Старший боярин: [повість] / Тодось Осьмачка // Поезії. Повісті: Старший боярин; Ротонда душогубців. – Київ: Наукова думка, 2002. – С. 29–128. – (Серія: „Б-ка школяра”).
- Турянський О.* Поза межами болю: [ліричний роман] / Осип Турянський. – Відень–Чикаго: Вид-во компанії „У.-М.-НА.”, 1921. – С. 7–173.
- Тенета Б.* Ненависть: [повествование] / Борис Тенета; [пер. с укр. Т. Плисецкой]. – Киев: „АРП”, 1930. – 32 с. – (Серія: „Дорожная б-ка”).
- Хоткевич Г.* Камінна душа: [повість] / Гнат Хоткевич // Твори: У 2 т. [упоряд. Ф. Погребенника]. – Київ: Дніпро, 1966. – Т. 2. – С. 5–295.
- Юнг К.-Г.* Воспоминания, сновидения, размышления; [пер. с нем. И. Булкиной и др.] / Карл Густав Юнг. – Киев: AirLand, 1994. – 416 с. – (Серія: „Citadelle”).
- Юнг К.-Г.* Либи́до, его метаморфозы и символы [под. общ. ред. А. И. Белкина, М. М. Решетникова] / Карл Густав Юнг. – Санкт-Петербург: Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 1994. – 416 с. – (Б-ка психоаналитической литературы. Серия: „Шедевры мировой науки”).
- Юнг К.-Г.* Психология и поэтическое творчество / Карл Густав Юнг; [пер. с нем. С. С. Аверинцев] // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе [сост. Р. А. Гальцева]. – Москва: Политиздат, 1991. – С. 103–118.
- Юнг К.-Г.* Символическая жизнь / Карл Густав Юнг; [пер. с англ. В. В. Зеленского]. – Москва: Когито-Центр, 2003. – 326 с. – (Серія: „Классики психологии”).
- Юнг К.-Г.* Сознание и бессознательное: Сборник / Карл Густав Юнг [пер. с англ., науч. ред. А. А. Алексеева]. – Санкт-Петербург – Москва: Университетская книга, 1997. – 544 с. – (Серія: „Классика психологии”).

Тема 9. Візіонерський тип творчості в українській прозі першої половини ХХ сторіччя

У лекції розкрито візіонерський тип творчості в українській прозі першої половини ХХ століття, а саме в творчості І. Вільде,

І. Вільде в „Мініатюрах” іронічно писала „з області гігієни”: „Навіть самого себе любити надміру шкідливо для здоров'я”. І в той же час в оповіданні „Поєма з життя” письменниця сповнює пієтетом образ митця, возвеличуючи його діяльність ледь не до рангу „божества”.

Провідна ідея твору – утвердження самого життя над мистецтвом, яке неспроможне передати його неосяжні естетично-сміслові висоти. Але за цією сюжетною ширмою причаїлося поетове прагнення до всенародного визнання, що потребує таку досконалість слова, яка не може бути реалізована в грубому матеріалі творчого процесу. Відтак у духовному аспекті це хвороба росту самозакоханості поета, який не знаходить від неї зцілення. Адже що таке ненаписана поєма, як невітлені в життя геніальні помисли. Для героя І. Вільде характерне маргінальне сприйняття справдешніх подій і ситуацій, що переживаються лише за умови зіставлення з його слабким Его-комплексом (низької самооцінки). Таким чином реальна дійсність спотворюється в уяві героя завдяки внутрішньому тягарю його манії грандіози.

З оповідання „Твердий матеріал” О. Копиленка вичитуємо: „Для справжнього майстра ніколи не буває довершеного твору”. Не випадково ці слова служили літературній критиці візитною карткою чи своєрідною метафорою для ознайомлення читачів з літературною спадщиною письменника. Адже їхній художньо-риторичний смисл пов'язаний передусім із життєвою психологією творчості митця взагалі.

Автор розкриває муки творчого процесу, закорінені в афективному протиборстві суперечливих почуттів, коли форма „воює” зі змістом у намаганні подолати його. Звідси – справжній витвір мистецтва, підсумок інтелектуально-душевних, рукотворних зусиль героя.

Адже художнє мислення усвідомлювалося ще в елліністичній культурі як „щось” народжене в душі самої людини, а не як матеріалізований наслідок її праці. У цьому і вбачали пояснення: чому в багатьох творчих людей (Ф. Петрарка, брати Гонкури, Леонардо да Вінчі, Г. Флобер, В. Винниченко) „митець” поглинав „людину”. Замість жінки, вони нерідко вбачали картину чи скульптуру, томи прози чи поезії, у поцілунках шукали натхнення, а від любові очікували геніальних шедеврів.

Отож, розуміння „морального індивідуалізму” у творчому процесі людини зумовлене здебільшого нарцисистичною тенденцією її характеру.

Те, що саме життя є джерелом творчого натхнення й ейфорією мистецтва, оригінально показав в оповіданні „Контрасти” В. Винниченко. Психологія творчості тут звужена до первинного акту вражень та асоціативно-образної природи людського сприйняття. Контрасти! Контрасти! Контрасти! Ось що потребує уява митця.

І далі: дізнаємося про молодого скульптора Івана, який з нареченою Гликерією та компанією весело проводить час на дозвіллі. Невеличкий флірт, чудовий стрункий стан, пронизливий погляд, витончений жест, злорадна усмішка, незграбна хода – жодна дрібниця не проходить повз увагу мистецького світовідчуття героя.

В українській класичній літературі проблема нарцисизму часто висвітлювалася як патологічне явище, що виявляє себе на межі божевілля та неймовірної обдарованості людини. Так завуальована манія гранді-озии, що блукає душевними лабіринтами галюцинацій, конвульсій, невротичних і психопатичних станів, тиражується в таких творах: „Андрій Лаговський” А. Кримського, „Безсмертність” А. Хомика, „Нерви” С. Єфремова, „З темних джерел життя” М. Могилянського, „Божевільні” А. Варшавського, „З щоденника декадента” М. Дубівського, „Портрет” Г. Хоткевича та ін. Усі вони певною мірою репрезентують презумпцію Ч. Ломброзо, що „меланхолія, нудьга, сором’язливість, егоїзм – ось жорстока розплата за вищі розумові обдарування”.

Авторerefлексія нарцисизму як невротичний синдром *візіонерського типу творчого процесу* віднайшла своє яскраве втілення в повісті „Вуркагани” (1930) І. Микитенка, де розповідається про життя без-притульних дітей, викинутих на вулицю обставинами жорстоких часів громадянської війни. Увагу привертає епізод із психіатричної лікарні, естетичним об’єктом якого став цілий ланцюг пацієнтів. Наприклад, образ юнака-шизофреніка, який декламував свої поезії, запевняючи всіх слухачів, що в нього до нестями закохана знаменита актриса неймовірної вроди.

І. Микитенко заглиблюється в аналіз внутрішнього життя двох талановитих підлітків Альоші та Романа („Вуркагани”), що внаслідок неусвідомленого нервового нападу особистісних переживань потрапили в психі-атричну лікарню. Якщо намагатися типологізувати творчі процеси героїв за К.-Г. Юнгом, то їхні специфічні ознаки в багатьох випадках збігаються до *візіонерського* та *психологічного* типів.

У Романа під час малювання картини страшної пожежі творчий процес супроводжувався на позасвідомому рівні з незбагненим напруженням та одер-жимістю. Таке *візіонерське переживання* людини К.-Г. Юнг називає „бачення в „темному дзеркалі”... , яке рветься до самовираження”, не тямлячи свого реаль-ного „Я”. За „оказіоналістичною концепцією творчості” С. Грузенберга, така духовно-практична діяльність характеризується як еманация демонізму чи психічного сомнамбулізму (автоматизму), що стимулює емоційне збудження з галюцинаційними видіннями.

Силу влади художньо-естетичного натхнення над індивідуальністю письменника визначали в перших декадах ХХ ст. у своїх літературно-критичних статтях І. Франко, С. Єфремов, С. Балей, Л. Старицька-Черняхівська, П. Филипович, М. Зеров, М. Могилянський, Ю. Меженко та ін. Адже мотив роздвоювання психіки митця й людини, яка самознищується під тягарем мистецького покликання, був дуже популярний в українській і світовій белетристиці, зокрема романи „Творчість” Е. Золя, „Жюльєтта Фавстен” Гонкура, оповідання „На воді” Г. де Мопассана, „Цвіт яблуні” М. Коцюбинського, „Я (Романтика)” Миколи Хвильового, „Чайка” А. Чехова та ін.

Психологія творчості подібний феномен розглядає як особливий різновид *morbus sacer* (священної хвороби) (Ч. Ломброзо „Геніальність і

божевілля” (1863); як катарсис, що зводиться не лише до „очищеної” функції, але й стає своєрідною компенсацією не-реалізованих бажань (З. Фройд „Психологічні етюди” (1912); як „моральний індиферентизм” або так званій „неронізм”, викликаний естетичним чинником (С. Грузенберг „Геній і творчість” (1924); як душевна потреба творити, що виникає зі своєї метафізичної людської природи (К.-Г. Юнг „Психологія і поетична творчість” (1947) та ін.

Література

Кримський А. Андрій Лаговський: [роман] / Агатангел Кримський // Зібрання творів: У 5 т. [ред. колег.: І. Білодід та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1972. – Т. 2. – С. 7–304.

Мазин В. Книга Сновидений и Книга Мертвых / Виктор Мазин // Психоаналіз (Українська Асоціація Психоаналізу). – 2003. – № 2. – С. 120–149.

Могилянський М. З темних джерел життя: [оповідання] / Михайло Могилянський // ЛНВ. – 1912. – Річ. XV. – Т. LX. – С. 509–512.

Лакан Ж. Речь в переносе / Жак Лакан // Семинары. Кн. 1: Работы Фрейда по технике психоанализа (1953/54); [пер. с фр. М. Титовой]. – Москва: ИТДГК „Гнозис”, Изд-во „Логос”, 1998. – С. 307–375.

Копиленко О. Твердий матеріал: [оповідання] / Олександр Копиленко // Твори: У 4 т. [вступ. ст. Б. Шнайдера]. – Київ: Держвидав худож. літ., 1961. – Т. 1. – С. 151–176.

Лейнг Р. Разделенное Я (Экзистенциальное исследование психического здоровья и безумия) / Рональд Лейнг. – [пер. с англ. Н. Кравченко]. – Киев: Изд-во „Port-Royal” –Госуд. б-ка Украины для юношества, 1995. – 320 с. – (Серия: „Бестселлеры психологи”).

Хомик А. Безсмертність: [оповідання] / Артем Хомик // ЛНВ. – 1908. – Річ. – XI. – Т. XLI. – С. 139–142.

Хорни К. Наши внутренние конфликты / Карен Хорни; [пер. с англ.: В. Старовойтова и др.]. – Москва: Эксмо, 2003. – 320 с. – (Серия: „Психологическая коллекция”).

Тема 10. Аніма і Анімус в українській белетристиці першої половини ХХ сторіччя

Нерідко проблема суїциду як літературно-художньої фікції розглядалася в класичній українській літературі (особливо першої третини ХХ ст.) як особливий різновид божевілля з різною мотивацією та формами проявів. Це оповідання „Лісовий дзвін” М. Яцкова, „Безсмертність” А. Хомика, „Горе” Л. Яновської, „З темних джерел життя” М. Могилянського, „Тіні нетлінні” М. Івченка, „Зійшов з розуму” О. Кобилянської, „З життя будинку” В. Підмогильного та ін. В їхній основі за-мешкувала думка, що феномен самогубства є наслідком дисгармонії архетипів *Аніми* та *Анімусу*, що призводить до психічного захворювання, котре по-своєму розвивається й має власну специфіку.

Із винятковим художнім чуттям глибину речей обумовлюють амбівалентні ідеї К.-Г. Юнга („інстинкт і архетип”, „архаїчне ваблення”) та психопатична диспозиція героїв у рамках аналітичної психології *літературициду*.

Якщо намагатися звести до єдиної константи всі систематичні відношення літературициду в українській інтелектуальній романістиці, то мимоволі отримаємо арифметичну логіку: неможливе співіснування двох сутностей – чоловічої й жіночої в любовному нарцисистично-інфантильному задзеркаллі людської психіки. Ця особливість не зникає й тоді, коли авторове мислення формує її за філософічним конструюванням світу героїв, де конфлікт є певною розумовою схемою, як у романах „Дівчина з ведмедиком” Віктора Домонтовича. Адже трагічну долю головної героїні мотивує суперечливий резонанс „чоловічого протесту” (К. Юнг) – несвідомий дитячий прояв непокори й бунту задля внутрішньої свободи. Дівочу задиркуватість, різкий хлопчачий голос, безнастанне намагання дошкулити, перемогти, вивести з психологічної рівноваги „супротивника” наче сама природа призначила Зині, щоб та зайняла в житті „бойову позицію”. За інтерпретацією К. Юнга, архетип-не почуття колективного неусвідомленого, викликане жіночою роллю перейняти розпутність чоловіків є небезпечним, тому що будь-яка „поразка” в інтимних стосунках сприйматиметься надто хворобливо, зароджуючи відчуття „психічної імпотенції”.

Віктор Домонтович у романі „Дівчина з ведмедиком” розміщує координати любовних відносин головної героїні в рамках розв’язання проблем гармонії Аніми і Анімуса. Звідси попередньо визначений пошук суперечливих екзистенційних поглядів „неправдоподібних істин” і Зинина парадоксальна поведінка: коли вона була ще незайманою, то хотіла, щоб Іполіт Миколайович полюбив у ній „проститутку”, а коли в Берліні стала повією – воліла, щоб він побачив у ній „порядну дівчину”. Тому для героїні „кохання – прохідний двір, двір з двома дверима: увійти й вийти”. Спроектуюючи свій Я-ідеал на Іполіта Варецького, вона несвідомо сподівалася, що саме ця людина стане тим своєрідним мостом порятунку для її розщепленої Самості. Вузол страху, спокуси та несправджених мрій обернувся для дівчини намаганням покінчити життя самогубством.

Дзеркальний симптоматичний відрух суміжно репрезентованих ідей спостерігаємо й у оповіданні „З темних джерел життя” М. Могилянського, де фрагментарно розігрується внутрішній апокаліпсис душі доволі успішного тридцятирічного адвоката Аргуліна. А почалося все з того, що він, будучи людиною з яскраво вираженим почуттям порядку й закону, згубив на своєму життєвому шляху відчуття простосердечної теплоти любові.

Літературицид Аніми й Анімуса обрамлює також і непомічене критикою оповідання „Безсмертність...” А. Хомика, яке можна вважати своєрідною христіло-гією, невеличким художньо-науковим відліком української спіралі нетлінного фаустівського шляху в прагненні людини до абсолютної досконалості, а саме: безсмертність, завойована останнім словом науки.

Марнославство, гордия, спотворене розуміння вчення про вічне життя людини, що призвели до божевілля а відтак і самогубства головного героя – становлять основну проблематику твору. Так, доктор Жан-Жак де Глюар стверджував, що старість людини – ніщо інше, як хвороба, спричинена різними мікробами й бактеріями, які, зрештою, приводять розвиток живого організму до смерті. Відтак уся медицина є не наукою, а просто забавкою стосовно певної проб-лематики. І Жан-Жак де Глюар створив власну лабораторію, присвятив цій *idée fixe* усе своє життя і врешті-решт дійшов своїм генієм до чудодійної сироватки, яку достатньо ввести людині, щоб вона стала молодою та безсмертною.

Трагічним акордом особистісних факторів людини в суїцидальній психодинаміці Аніми й Анімуса звучить оповідання „Горе” Л. Яновської, де суїцидальні настрої головної героїні мотивовані передусім проблемою втрати близької людини й несвідомою ворожістю до всього світу. Засліплене материнське горе й невгамовне банування за своєю донькою, немов бистра ріка, знищували все на своєму шляху.

К. Абрахам зазначав, що спочатку людина реагує на втрату об’єкта „хвилею ненависті”, яка згодом скеровується проти власної персони. Так, Ївга у своєму горі була одержима власницькою любов’ю до доньки, бо ніяк не могла уявити, що Катерина вже більше не належить їй. Питання за питанням роїли в її голові думки, що хаотично вишукували справедливості, правди, винуватих у нещасному випадку.

Із втратою близької людини в гру вступає образ „мертвої матері”, яка є не чим іншим, як „судженням”, утвердженням *скінченого* – Аніми й Анімуса. Вона вже не виконує материнської функції в нарцисистичному задзеркаллі свого Я, а все глибше й глибше занурюється в непророблене горе. А це означає, що сам суб’єкт страждає лише від незримої відсутності свого Ід і нездатності пережити власні афекти. За комплексом „мертвої матері” приховується нестерпна первинна сцена хворобливо інфантильної самоідентифікації.

Ще одна інфантильно-нарцисистична сторінка проблеми суїциду відкривається романом „Місто” В. Підмогильного. Це самогубство Зоськи, що несе дво-вимірний характер: як наслідок нав’язливого когнітив-ного повторення щодо „інстинкту смерті” і любовно-екзистенційної фрустрації Аніми й Анімуса, яку стимулював Степан Радченко. Саме він продемонстрував дівчині, що *„любов – це довге алгебрійне завдання, де після всіх зу-силь, розкривши дужки, дістаєш нуль”*. Відтак Зоська сприйняла себе як відкинуту, а світ – як арену воєнних дій. Її ворожість є не тільки реактивною поведінкою, а вираженням уроджених задатків, які за умов постійного повторення формували стійку суїцидальну позицію, що виявлялася в різних запитаннях, думках і фантазіях нав’язливого характеру.

Проте в камертоні літературоциду для героїв важливо інше: зберегти здатність бути самим собою! Так, у романі „Двері в день” Гео Шкурупія сюжетна завіса відслонюється звичайним життям міських буднів, які настільки остогидли Теодору Гаю, що він вирішив інсценізувати свою

смерть. Навіщо? З якою метою? Головний аргумент – щоб покинути свою дружину, її рідню, пивний бар, де звідусіль лунали галас, сміх, хрипкі голоси п'яничок. Йому було прикро дивитись на Марію серед неотесаних безпардонних клієнтів, розчервонілих байдужих облич, які роз-пливалися в густих клубах тютюнового диму.

Насправді Теодор Гай в інсценізації своєї смерті намагався не так звільнитися від сімейних проблем, як отримати абсолютну свободу, стати „людиною-невидимкою” для цього світу. Тому він з неймовірним хвилюванням стежив за можливим нещасним випадком у хаотичному поспіху перехожих і вуличного руху автомобілів. Герой таки дочекався свого: маляр, який упав з даху, розбившись на смерть, був приблизно такого самого зросту й зовнішності, як він. Потім бюро труп, морг, викрадення трупа, інсценізація власної смерті і дивний похорон.

Отож, відповідні марення в суїцидальній динаміці Аніми й Анімуса спричиняють до того, що в літературних координатах руйнуються форми часу і простору, де великі історичні постаті, герої, ідеали („Гуцул” Г. Хоткевича, „Студент” В. Винниченка, „Два” Б. Антоненка-Давидовича, „Квітка справедливості” В. Єрошенка та ін.) – не більше, ніж звичайні всимволізовані проєкції слабкого й жалюгідного Я людини, що розростається до нечуваних гігантських розмірів нарцисизму, набуваючи соціального статусу сумління, честі й гідності.

Добровільний вибір смерті в сюжетно-художніх сплетіннях української літератури може поставати своєрідним містичним мостом між двома світами – з метою зустрічі близьких людей („Тіні забутих предків” М. Коцюбинського, „Горе” Л. Яновської, „В неділю рано зілля копала” О. Кобилянської та ін.). Адже цей рух приймає форму не спогаду про об'єкт, а повторення процесу втрати, яке, на думку К.-Г. Юнга, має символічний характер, що досягається за допомогою „вічної присутності архетипів” – Аніми й Анімуса.

Література

Антоненко-Давидович Б. Два: [оповідання] / Борис Антоненко-Давидович // Твори: У 2 т. [упоряд.: Я. Тимошенко, Б. Тимошенко]. – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 1. – С. 16–20.

Хоткевич Г. Гуцул: [новела] / Гнат Хоткевич // Твори: У 2 т. [упоряд. Ф. Погребенника]. – Київ: Дніпро, 1966. – Т. 2. – С. 354–357.

Шкурупій Гео. Двері в день: [роман] / Георгій Шкурупій // Вибране [передм. А. Тростянецького]. – Київ: „Радянський письменник”, 1968. – С. 19–182.

Підмогильний В. Місто: [роман] / Валер'ян Підмогильний // Оповідання. Повість. Романи [вступ. ст., упоряд. і приміт. В. Мельника; ред. В. Дончик]. – Київ: Наукова думка, 1991. – С. 308–538. – („Б-ка української літератури”).

Юнг К.-Г. Символическая жизнь / Карл Густав Юнг; [пер. с. англ. В. В. Зеленского]. – Москва: Когито-Центр, 2003. – 326 с. – (Серия: „Классики психологии”).

Юнг К.-Г. Сознание и бессознательное: Сборник / Карл Густав Юнг [пер. с англ., науч. ред. А. А. Алексеева]. – Санкт-Петербург – Москва: Университетская книга, 1997. – 544 с. – (Серия: „Классика психологии”).

Яновська Л. Горе: [оповідання] / Любов Яновська // Твори: У 2 т. [упоряд., вступ. ст., прим. Г. Синька]. – Київ: Держвидав худож. літ., 1959. – Т. 1. – С. 383–408.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3.

Гуманістичний та екзистенційний психоаналіз в системі художнього мислення українських класиків першої половини ХХ ст.

Тема 11. Теорія особистості Еріха Фромма та українська белетристика першої половини ХХ ст.

У лекції звернено увагу на основні питання теорії особистості Е. Фромма, суть якої полягає в тому, що джерело будь-яких психологічних проблем людини полягає у невротизації любові індивіда, а відтак і в його життєвій установці.

Любов у сучасному суспільстві, за американським психоаналітиком, набирає найрізноманітніших невротичних форм, а саме: *ідолопоклонницької* (характеризується великою силою ідеалістичних почуттів, що є наслідком емоційного голоду і відчаю), *еротичної* (грунтується на взаємному статевому задоволенні), *командної згуртованості* (як наслідок відчуженості людини в міжринкових, соціальних відносинах), *едипальної* (фіксована на образі одного з батьків), *сентиментальної* (визначається ілюзорно-психічним зміщенням індивіда в просторі і часі), *проективної* (перенесення власних вад, проблем і нереалізованих бажань на інших), а також *нарцисистичної, егоїстичної, садистичної, мазохістської* та ін.

Не викликає сумніву і Фроммове твердження, що в деградованому капіталістичному суспільстві „братську любов замінила безлика ділова чесність, Господь Бог перетворився на далекого від нас Генерального директора фірми „Всесвіт Інкорпорейтед”. Тому стосунки між людьми здебільшого врегульовуються не глибинним переживанням сутності індивіда, а статутом загальноприйнятого „ринку об’єктів”, тобто взаємовигідною угодою шлюбних партнерів, критерій яких – соціальний статус, фінанси, влада, успіх, престиж, матеріальне благополуччя і т. д. Отже, у підсвідомості соціуму на душевному рівні відбулася підміна понять: нерозсудливу пристрасть із комерційно-накопичувальною установкою *мати* почали сприймати як емоційний внутрішній доказ сили своєї „великої” любові.

Е. Фромм розглядав явище любові як „функцію” з динамічним розумінням її „норми” та „невротизації”. Досліджував, що є джерелом любові, звідки вона з’являється, чому є „вирішенням проблеми людського існування”.

Той факт, що *лейтмотив любові* (здебільшого невротизованої) – найпоширеніший мотив у художній літературі всіх часів і народів, є

свідченням того, що література, свідомо чи несвідомо, перебуває в євангельських пошуках „Шляху, Істини й Життя”.

В аспекті психоаналітичної антропології любов, як особистісне переживання індивіда, виявляє себе на рівні інтерперсональних феноменів у трьох основних вимірах: едіпальному, нарцисистичному й екзистенційному. Власне за цією градацією й побудовано парадигматичну структуру другого розділу дослідження. Вагомим аргументом є думка Ф. Б. Сімона про те, що „психоаналіз знаходиться не деінде, як у просторі інтимних комунікацій [160, с. 8]”.

Очевидно, що психоаналітична антропологія любові є також і метафізичною, тобто намагається пояснити „онтологічне Я” людини. Адже ще в давньогрецькій міфології розрізняли чотири види любові, це: Ерос (некеровані пристрасті); Філія (товариськість); Стоке (сімейна любов); Агапе (досконала божественна любов). Недарма слова Вергілія „Amor omnia vincit” (кохання все здолає) стали відомим висловом. Звідси виводимо й саме поняття „амористики” (тема любові), яке лягає насамперед у контекст української белетристики першої третини ХХ ст., а саме творчості І. Нечуя-Левицького, Лесі Українки, А. Кримського, І. Франка, М. Коцюбинського, М. Яцкова, Є. Плужника, В. Винниченка, В. Підмогильного, Ірини Вільде, О. Копиленка, Ю. Яновського та ін.

Поняття несвідомого як невід’ємної частини людської душі функціонувало ще в белетристиці давньої української літератури, але його сюжетно-композиційний імператив на клінічному рівні проявився лише в першій третині ХХ ст. Цим і пояснюється психоаналітичний статус амористики в українській прозі, де міфічні, едіпальні грані розмиваються та відбувається зміщення акценту в бік внутрішнього психічного світу людини, передусім до ваблення і його трансформації, викликані змінами первинних цілей і об’єктів у процесі розвитку особистості, а отже олітературнення медичної діагностики. Наприклад, „З темних джерел життя” М. Могилянського, „Андрій Лаговський” А. Кримського, „Persona grata” М. Коцюбинського, „Можу” А. Головка, „Я (Романтика)” Миколи Хвильового, „Недуга” Є. Плужника, „Місто” В. Підмогильного та ін.

Психоаналітичним навантаженням інтертекстуальності є вже, власне, зміст самих творів. Усвідомлення істини як любові постійно проходить у текстах українських класиків крізь призму євангельського слова, яке всією своєю вагою лягає на гріховні душі людини. Так амористика в прозі І. Нечуя-Левицького останніх десятиліть („Без пуття” (1900), „Роковий український ярмарок” (1903), „Київські прохачі” (1905), „Забудько” (1910), „Вольне кохання” (1911), „Дивовижний похорон” (1914), „Неслухняна жінка” (1914), „Кохання з притичинами” (1914) та ін.) постає своєрідним продовженням і завершальним етапом письменницького етнографічно-психологічного реалізму другої половини ХІХ ст. в пошуках „Шляху, Істини й Життя”. Адже в хрестоматійно відомій гумористичній повісті „Кайдашева сім’я” І. Нечуя-Левицького метаморфізований образ грушки усвідомлюється як символ первородного гріховного пізнання добра і зла та зловісного Каїнового

комплексу. Американський психоаналітик Е. Фромм виводив своє розуміння проблематики любові в гріхопадінні перших людей на Землі: „Головне тут, мабуть, у тому, що, усвідомлюючи себе й одне одного, чоловік і жінка відчували свою належність і відмінність, обумовлені тим, що вони належать до різних статей. Але, визнаючи свою належність і відмінність, вони залишилися чужими, бо ще не навчилися любити одне одного (це чітко видно з того, що Адам виправдовується, обвинувачуючи Єву, замість того, щоб спробувати її захистити) [337, с. 115]”.

Актуалізація цих первинних загальнолюдських архетипів деструктивної любові в підсвідомості Кайдашевої сім'ї призвела до родинної ненависті, сварок, судових позовів. Руйнуючи патріархальну опору християнської моралі, людина розщеплює й деформує свою маскулітно-фемінну ідентичність як цілісну особистість та опиняється у власному коловороті „психопатології буднів”.

Внаслідок напрацювань американський психоаналітик раціональним мисленням наблизився до апостольського одкровення, що „Бог є любов” і цим самим виражає християнське розуміння певного феномену.

Але, на жаль, така любов не ввійшла в плоть і кров людської цивілізації, а отже і в художньо-естетичне мислення світової літератури взагалі. Адресат, будучи „мертвим духом” (апостол Павло), змушений задовольнятися лише зовнішніми композиційно-сюжетними гранями душевної проблематики житейської суєти.

Отже, християнська свідомість у художньо-літературній парадигмі, зокрема і в першій третині ХХ ст. („Терен у нозі” І. Франка, „Гріх” Л. Мартовича, „Persona grata” М. Коцюбинського, „Діточа пригода” В. Стефаника, „Село вигибає” Марка Черемшини, „Камінна душа” Г. Хоткевича та ін.), розглядає *grіx* як хворобу, яку треба лікувати, а не злочин, який потребує покарання. Ця провідна думка християнського віросповідання значно випереджає своєю глибиною науково-психоаналітичне мислення, що досліджує (як і вся психологія) прояви любові, а отже людську природу лише у двовимірній діалектиці: душа і тіло.

Література

Нечуй-Левицький І. Без пуття: [оповідання] / Іван Нечуй-Левицький // Зібрання творів: У 10 т. [ред. колеґ.: М. Бернштейн та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1966. – Т. 7. – С. 294–350.

Коцюбинський М. Persona grata: [оповідання] / Михайло Коцюбинський // Твори: У 7 т. [ред. колеґ.: М. Грицюта та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1974. – Т. 2. – С. 266–282.

Фромм Э. Бегство от свободы; [пер. с англ. Д. Н. Дудинского] / Эрих Фромм // Бегство от свободы. Человек для себя. – Минск: ООО „Попурри”, 1998. – С. 3–366.

Фромм Э. Величие и ограниченность теории Фрейда / Эрих Фромм [пер. с англ. Н. Войскунской и др.]. – Москва: ООО „Изд-во АСТ” 2000. – 448 с. – (Серия: „Классики зарубежной психологии”).

Фромм Э. Душа человека / Эрих Фромм // Душа человека; [пер. с нем. В. А. Закс и др., пер. с англ. Т. В. Панфилова и др., общ. ред., сост., передисл. П. С. Гуревича]. – Москва: Республика, 1992. – С. 13–108. – (Серия: „Мыслители XX века”).

Фромм Э. Иметь или быть? / Эрих Фромм [пер. с англ. Н. И. Войскунской, И. И. Каменкович; общ. ред., вступ. ст. В. И. Добрененькова]. – Москва: Прогресс, 1986. – 240 с.

Фромм Э. Индивидуальный и общественный нарциссизм / Эрих Фромм // Душа человека [пер. с нем. В. А. Закс и др., пер. с англ. Т. В. Панфилова и др., общ. ред., сост., передисл. П. С. Гуревича]. – Москва: Республика, 1992. – С. 13–108.

Фромм Э. Искусство любить; [пер. с англ. Т. И. Перепеловой] / Эрих Фромм // Душа человека [общ. ред., сост., передисл. П. С. Гуревича]. – Москва: Республика, 1992. – С. 109–178. – (Серия: „Мыслители XX века”).

Фромм Э. Человек для себя / Эрих Фромм // Бегство от свободы. Человек для себя; [пер. с англ. Д. Н. Дудинский]. – Минск: ООО „Попурри”, 1998. – С. 367–667.

Хоткевич Г. Камінна душа: [повість] / Гнат Хоткевич // Твори: У 2 т. [упоряд. Ф. Погребенника]. – Київ: Дніпро, 1966. – Т. 2. – С. 5–295.

Черемшина Марко. Село вигибає: [новела] / Марко Черемшина // Твори: У 2 т. [ред. коллег.: О. Засенко та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1974. – Т. 1. – С. 175–188.

Тема 12. „Сліпець” Лесі Українки і О. Кобилянської: до проблеми десексуалізації

У лекції звернено увагу на те, що інколи „внутрішня біографія” митця стає своєрідною фізіологією жанру, що в якості художнього модусу переноситься в іншу сферу сприйняття. Тому не дивно, що проблеми едіпового комплексу переважно розглядалися лише у фрейдівських межах „компромісної” реалізації сексуальних бажань людини.

Таке біологізоване розуміння психології творчості не оминуло й Лесю Українку, якій волею долі судилося покласти свою жертвну жіночу любов, зраненою тілесними недугами й життєвими негараздами, на вітар українському народові – у його духовних пошуках „Шляху, Істини й Життя”. Але, на лихо, деякі сучасні газетярі й закулісні „літературознавці” воліють розглядати особистісно-індивідуальні виміри цієї любові в статусі нетрадиційної орієнтації, мотивуючи свої міркування надто інтимними й задушевними листами Лесі Українки до О. Кобилянської.

Якщо уважно дослідити художню й епістолярну спадщину Лесі Українки, стане зрозуміло: подібні думки та погляди радше віддзеркалюють невротичний тип любові сучасного суспільства, ніж інтимні параметри особистості митця. Бо крізь призму ринкових відносин між людьми, де все має свою ціну, важко доглядіти в коханні інші невидимі духовні цінності.

„Душі ніхто не бачить, а чує – не кожний!” Таким епіграфом Леся Українка розпочинає свій психологічний етюд „Сліпець” (1902), написаний як своєрідний відгук на однойменний твір О. Кобилянської.

Неважко впізнати у внутрішньому монологі авторське звернення до своєї кращої подруги О. Кобилянської. І тоді з контексту напрошується запитання: чию душу могли слухати обидві письменниці? Відповідь приховується в попередніх словах персонажа: „А може, ми... ми обоє, я і сестра, таки побачимо... побачимо його... „сонечко наше Боже, святе!” Стає зрозуміло, що „сліпець” – це авторів особистісно-любковий відголос Ісусової молитви, своєрідний Символ Віри. Адже первісне значення слова символ (від грец. σύμβολον – знак, прикмета) означає якийсь зв'язок. У давні часи був звичай: коли люди розставалися, вони від-ломлювали частину якогось зображення на печатці або монеті, і кожний брав із собою половинку, за якою вони віртуально сходилися знову. Так і персонажі-прототипи в „діалогічних” творах Лесі Українки й О. Кобилянської символічно розламують на дві половинки сестринську любов, сходячись у своїй „сліпоті” крізь космічну глибину Ісусової молитви.

Прикметно, що „сліпота” є символом Божого одкровення, про що свідчить подорож апостола Павла в Дамаск. Цей біблійний аспект проблеми проливає світло на сучасну незрячість стосовно феномена сестринської любові між Лесею Українкою й О. Кобилянською, віддзеркалюючись у їхніх епістолярному й художньому діалогах. Нарис „Сліпець” О. Кобилянської й одно-йменний етюд Лесі Українки є також і духовним розділенням обидвох творчих доль людей, які досягають гармонії та єдності у своїй „сліпоті”, що символізує не тільки недугу чи нужденний стиль життя, але й усамітнення, непорозуміння зі „зрячим” світом. Цей „ліричний діалог” українських письменниць нагадує факт із життя Діогена, який у білий день ходив з ліхтарем по базарі, і коли його запитували, що він таке робить, відповідав: „Шукаю людей!”

У психоаналітичному аспекті художній та епістолярний зв'язки творів Лесі Українки й О. Кобилянської порушують вагому проблематику, а саме: межі реальних і художньо-поетичних граней любові письменниць у трансфері (перенесенні). Їх надто багато пов'язувало у творчому житті, щоб обширно висвітлити це питання.

У діалогічному задзеркаллі однойменних творів Лесі Українки й О. Кобилянської земна екзистенція набуває майже космічного виміру: вічне коло народження і смерті, темряви і світла. Наприклад, архетип сонця несе символічне навантаження, персоніфікуючи внутрішній невидимий світ героїв, їхні найтонші вібрації душі: „*святе сонце*” (О. Кобилянська) – „*світло без сонця*” (Леся Українка), „*дрібочка сонця*” (О. Кобилянська) – „*ішов шукати світла*” (Леся Українка), „*давній звичай сонця*” (О. Кобилянська) – „*погодитися з ніччю*” (Леся Українка), „*слухом сонця і світла схопити*” (О. Кобилянська) – „*світло намучить очі*” (Леся Українка).

Так міжтекстуальна метафорична наративність виокремлює сліди авторських свідомостей, їхньої „внутрішньої біографії” єдиного серця, що створює додатковий духовно-інтимний підтекст.

„Сліпець” Лесі Українки й О. Кобилянської – це своєрідний палімпсест душі авторів на тлі своєї епохи. Вони є своєрідним діалогом і відповіддю сучасникам стосовно „тілесності” їхньої любові, яка за своєю суттю між ними неможлива, бо вони „сліпі”, а отже, і недоторкані до неї. Це дає можливість адресатові відійти від поглинання вербального та невербального висловлювань. Хто не збагнув їхнього мовчання – не зрозуміє й слів. „Зрячі” люди в художній містифікації стають символом душевного розладу й хаосу безодні, а „сліпі” – рожевими передвісниками сонця.

Література

Кобилянська О. Земля: [повість] / Ольга Кобилянська // Твори: У 2 т. [упоряд. і приміт. Ф. Погребенника]. – Київ: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 5–289.

Кобилянська О. Сліпець: [нарис] / Ольга Кобилянська // Твори: У 2 т. [упоряд. і приміт. Ф. Погребенника]. – Київ: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 461–462.

Кобилянська О. Юда: [оповідання] / Ольга Кобилянська // Твори: У 2 т. [упоряд. і приміт. Ф. Погребенника]. – Київ: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 482–496.

Печарський А. Леся Українка і сучасність: у діалогічному задзеркаллі психологічного етюдю «Сліпець» // Леся Українка і сучасність (до 140-річчя від дня народження). – Зб. наук. праць. – Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки. – 2010. – С. 36–46.

Св. Августин. Сповідь / Святий Августин; [пер. з латин. Ю. Мушак]. – Львів: Свічадо, 2008. – 356 с.

Св. Антоній Великий. Настанови про життя у Христі / Святий Антоній Великий; [пер. з рос. Д. Кічі]. – Львів: Місіонер, 2006. – 192 с. – („Духовна спадщина святих Отців”; т. 1).

Святі преподобні Отці: Св. Ісаак Сирійський. Подвижницькі настанови. Св. Марко Подвижник. Настанови про духовне життя. Преподобний Філотей Синайський. Сорок глав про тверезіння; [пер. з рос. Д. Кічі]. – Львів: Місіонер, 2007. – 280 с. – (Серія: „Духовна спадщина святих Отців”; т. 7).

Українка Леся. До Кобилянської О. Ю. (14. 04. 1902 р.) / Леся Українка // Зібрання творів: У 12 т. [ред. колег.: Є. Шабліовський та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1978. – Т. 11. – С. 345–347.

Українка Леся. До Кримського А. Ю. (16. 11. 1905 р.) / Леся Українка // Зібрання творів: У 12 т. [ред. колег.: Є. Шабліовський та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1979. – Т. 12. – С. 136–151.

Українка Леся. До Кримського А. Ю. (9. 02. 1906 р.) / Леся Українка // Зібрання творів: У 12 т. [ред. колег.: Є. Шабліовський та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1979. – Т. 12. – С. 153–156.

Українка Леся. Сліпець: [нарис] / Леся Українка // Зібрання творів: У 12 т. [ред. колег.: Є. Шабліовський та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1976. – Т. 7. – С. 195–200.

Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции / Зигмунд Фрейд [пер. с нем. Г. В. Барышниковой] / Авторы очерка о Фрейде Ф. В. Бассин, М. Г. Ярошевский. – [под. ред. М. Г. Ярошевский]. – Москва: Наука, 1991. – 456 с. – (Серия: „Классики науки”).

Фрейд З. Три очерка по теории сексуальности / Зигмунд Фрейд // Психоанализ детской сексуальности. – З. Фрейд, К. Абрахам, К.-Г. Юнг и др.; [пер. с нем.: М. В. Вульфа, В. А. Белоусова; под. ред. В. А. Лукова]. – Санкт-Петербург: „Союз”, 1977. – С. 5–111. – (Серия: „Психология ребенка”).

Тема 13. Кримінальна тенденція екстерналізації в житті і творчості

А. Головка: від фройдизму до неофройдизму

У лекції розкрито кримінальну тенденцію екстерналізації в житті і творчості А. Головка, що репрезентує своєрідну українську сторінку шекспірівської отеллології – трагедію людської довіри, ревнощів, убивства й нескоеених суїцидальних нахилів. Саме поняття „екстерналізації” (один із психологічних механізмів самозахисту) ввела американський психоаналітик К. Горні: задля всебічного розгляду тенденції відчуження людини від свого реального „Я”, зокрема перекладання тягаря власної відповідальності чи внутрішніх проблем на зовнішні фактори.

Основну увагу звернуто на психоаналітичний аналіз життя і творчості А. Головка, а саме на жахливу біографічну історію письменника: як він у 1923 році вбив свою дружину, вчительку Тетяну, і малолітню доньку Галинку. Потім слідство, тюрма, Полтавська психіатрична лікарня, написання й вихід у світ найкращих творів письменника: дитячих оповідань „Червона хустина”, „Пилипко”, що стали хрестоматійними в тогочасних шкільних посібниках, повістей „Зелені серцем”, „Пасинки степу”, роману „Бур’ян”, який на республіканському конкурсі до 10-річчя Жовтня удостоїли ювілейної премії, твору „Мати” та ін. На прилавках книгарень з’являлися переклади творів митця чеською, польською, білоруською, російською, німецькою, угорською, румунською та китайською мовами. Після смерті письменника 1972 року Спілка письменників УРСР установила щорічну премію імені А. Головка за найкращий роман року. Його іменем називали школи, вулиці, бібліотеки.

Приховане кримінальне минуле письменника поєдналося з його „персоною ґрата” в ідеологічно-мистецькому житті радянського суспільства. Це вповні відповідало тогочасному стилю епохи й духові потаємного червоного терору. Мовляв, заради високих комуністичних ідеалів людина може піти й на такі жертвопринесення. Можливо, в божевільному письменниковому вбивстві дружини та доньки вузькі кола радянських можновладців убачали щось містичне, майже в стилі Авраама, який доказом своєї палкої віри в Бога здатний був принести в жертву улюбленого сина. На безбожжі радянської ідеології плекалася „нова релігія” – комуністичне божевілля, тобто людина, вільна від Бога!

Якщо структурувати психоаналітичний смисл соціально індукованої регресії письменника, то образ революціонера в авторській дитячій фантазії є одним зі способів маскулінної інфантильної самоідентифікації, а також уособленням символічного перерозподілу батьківської влади. Тим-то природна річ, що з плином часу дзеркальними двійниками авторового Я-ідеалу ставали здебільшого герої-революціонери: Гордій („Можу”), Давид Мотузка („Бур’ян”), Артем Гармаш („Мати”, „Артем Гармаш”) та ін.

За А. Адлером, нестерпне бажання владарювати спричинено наявністю едіпового комплексу, вираженого здебільшого в спотвореній асексуальній формі, тобто прагненні дитини до неперевершеності над своїми батьками. Ця збіжність з’ясовує і те, що вибуялий суб’єктивізм А. Головка не втримується у межах промовистої фантазії, узятій з біографічної дійсності, а замикається в колі творчих психологічних вражень.

Узмістовуючи несвідомі психічні лабіринти вразливої дитячої душі письменника, образ „землі-годувальниці” з „Автобіографії” (1925) можна потрактувати як архетип матері, а постаті „стражників”, що спочатку в’яжуть руки революціонерів, відтак каються в скоєному злочині – як батька „конкурента”. Втім авторове Над-Я хворобливою нетерпеливістю наповнювало кожний нерв душі, відбиваючись у сотнях дзеркал натовпу, з якого виходив рідний дід письменника, щоб покаятись і віддати бідним землю. Це не той, витворений О. Довженком образ-ідеал столітнього діда, який на все життя подарував майбутньому режисерові радість любові, внутрішню психологічну впевненість і онтологічну захищеність, а спотворене невсипуще око каральної совісті. Тому А. Головка, будучи у своїх дитячих фантазіях революціонером, жбурляв із розпачу в натовп „шмаття з кров’ю”. Так, „огненні слова” маленького месника народних терпінь звучать в „Автобіографії” (1925) як синонім „ненависті” та „помсти”.

Ситуація виглядає так, начеб з письменником у минулому несправедливо поводитися. Його психологічним захисним механізмом стало вибудовування гігантської споруди егоцентризму, під руїнами якої поступово опинялося реальне-Я. Тому автобіографічна картина А. Головка характеризується як регресія до нарцисистичної стадії розвитку едіпового комплексу. І, мабуть, саме цим непорушним законам гіпертрофованого авторового характеру підлягає непоборний дух його маленьких індивідів з оповідань „Товариші”, „Дівчинка з шляху”, „Червона хустина”, „Інженери”, „Пилипко” та ін.

Розуміння любові у творчості А. Головка репрезентовано у вигляді метафоричної парадигми: „матері-народжениці”, „матері-годувальниці” та „матері-жінки” – що агонізує („Товариші”), голодує („Можу”), потенційно „згвалтованої” („Бур’ян”), овдовілої („Мати”), яка набуває як ідеалістичної, так і патологічної форми. Десь на глибині озера авторового несвідомого причаїлася відмова від „маскулінного Я”, тобто своєрідна метафорична трансплантація себе в жіночу стать, що насправді обертається пошуками нереалізованої чоловічої половини.

Якщо суїцид шекспірівського героя Отелло після його вбивства дружини Дездемони сприймається з морально-етичного аспекту як „трагедія людської помилки”, то життя А. Головка як славнозвісного радянського класика опісля його вбивства дружини Тетяни й малолітньої доньки є іронічним віддзеркаленням „комедії людської помилки”.

Сурогатоцид, по суті, відбувся на несвідомому рівні. Ось така логіка в психічних лабіринтах „головкоголоштини”! У психоаналітичному аспекті нереалізовані суїцидальні нахили та кримінальна екстерналізація в житті і творчості письменника дають можливість усвідомити, що життя в багатьох випадках подібне на смерть, бо мимовільно приходиться до людини, незалежно від того, хоче вона чи ні. Тому інколи те, що видається відповіддю, насправді є прихованим запитанням.

Література

Головка А. Автобіографія / Андрій Головка // Можу. Повісті й оповідання. – Одеса: Держвидав України, 1926. – С. 3–32. – (Серія: „Б-ка українських письменників”).

Головка А. Інженери: [оповідання] / Андрій Головка // Твори: У 2 т. [ред. колег.: І. Дзевєрін та ін]. – Київ: Наукова думка, 1986. – Т. 1. – С. 83–96. – (Серія: „Б-ка української літератури”).

Головка А. Можу: [повість] / Андрій Головка // Можу. Повісті й оповідання. – Одеса: Держвидав України, 1926. – С. 33–82. – (Серія: „Б-ка українських письменників”).

Печарський А. Кримінальна тенденція екстерналізації в житті і творчості Андрія Головка (українська сторінка шекспірівської отеллології) // Слово і Час. – 2009. – С. 23–30.

Хорни К. Наши внутренние конфликты / Карен Хорни; [пер. с англ.: В. Старовойтова и др.]. – Москва: Эксмо, 2003. – 320 с. – (Серія: „Психологическая коллекция”).

Хорни К. Новые пути в психоанализе / Карен Хорни; [пер. с англ. А. М. Боковиков] // Самоанализ. Психология женщины. Новые пути в психоанализе. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – С. 169–322. – (Серія: „Мастера психологии”).

Хорни К. Психология женщины / Карен Хорни; [пер. с англ. А. М. Боковиков] // Самоанализ. Психология женщины. Новые пути в психоанализе. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – С. 13–168. – (Серія: „Мастера психологии”).

Тема 14. Василь Єрошенко – по той бік комплексів неповноцінності і компенсації

Творчість В. Єрошенка може бути взірцевим підтвердженням достовірності теорії А. Адлера про „комплекс неповноцінності” і „компенсації” в житті людини. Адже, будучи сліпим і хворобливим, В. Єрошенко зумів досягти таких соціальних успіхів і висот, про які годі мріяти цілком здоровим і талановитим від природи людям.

Отже засновник індивідуальної психології дав змогу збагнути, що людина, мотивована комплексом не-повноцінності, здатна не лише долати певні труднощі, а й досягати необхідних життєвих цілей, компенсувати те, чим її обділила природа. Відтак А. Адлер застерігав, що „необхідно розуміти, що слово *комплекс*, яке ми вживаємо у стосунку до неповноцінності і переваги, відображає передусім перебільшене почуття неповноцінності і прагнення до досконалості”.

Неспроста юнгівське розуміння архетипів А. Адлер зводив в основному до соціального почуття, колектив-ного духу – неусвідомленої, закодованої на генетичному рівні особистісної солідарності.

Ця дивовижна загальнолюдська динаміка *комплекс-у неповноцінності і компенсації* індивідуума свідчить про сутність архетипних символів, спільних для всіх народів. Проте в різних культурах вони видозміню-ються, перетворюючи світ об’єктів на світ ідей, що відповідає уявленням певної етнічної групи.

Яскравим прикладом літературної антропології архетипів на перехресті далекосхідної та європейської культур є творчість В. Єрошенка – сліпого українського письменника, мовознавця-поліглота, етнографа, що, періодично проживаючи і творячи в „країні Сонця”, став класиком японської літератури, знаним на прізвище Айлосяньке. Ностальгія, відчуття відрубаності від рідного краю, зрештою, бажання подолати цю прірву вносять емоційний відтінок у символізування авторових життєвих перемін. Вони супроводжувалися своєрідними полюсами трагічних душевних сил літературних героїв і мотивами суїциду. Наприклад, в оповіданнях „Дерево на міській вулиці” (1923), де дуб не може дивитися на страждання людей різних часів і просить швидше зрубати його, чи „Квітка Справедливості” (1922), де герой виходить у поле, „*схилився до своєї квітки і роздер собі груди*”, щоб кров’ю оживити троянду Справедливості, яка принесе людям сонячне щастя. Ця метаморфоза нагадує японський ритуал самураїв „сепуку-харакірі” (розпорювання живота), що в художньому контексті автора виражає жертво-принесення заради справедливості.

„Хара” в релігійному світогляді народу „країни Сонця” – це особливе пристановище, де перебуває люд-ська душа, вилітаючи на волю в момент розрізу. В сиву давнину японці вважали, що обличчя служить для ввічливості, уста можуть обманути, руки – згрішити, ноги – набратися встиду, і лише живіт наділено аурую святості: власне там перебуває корінь правдивої істини й магічна точка „дзадзен”, за допомогою якої під час медитації можна досягнути „просвітління духу”.

Г. Чхартішвілі зауважував, що „вперше харакірі насправді було засвідчено не в Японії, а в Старому Завіті” – самовбивством царя Саула та старійшини Разіса. Так Святе Письмо засвідчило гіркий досвід духовної кризи людської віри, де панувала не смирен-ність, а гординя, не добре серце, а висока самооцінка – це та демонічна система координат, у якій суїцидові завжди відводиться поважне місце.

Художньо-естетичний світ архетипів у малій прозі В. Єрошенка вирізняється поміж творчості інших письменників не тільки своїм унікальним перехресним виміром обох таких різних культур – української та японської, а передусім суворим архаїчним характером: народні казки, легенди, міфи переплелися з художнім світосприйняттям письменника й набули особливої метаморфози. В. Єрошенко дотримувався відомого афоризму: „Якби люди більше вчилися людяності у звірів, світ був би менш озвірілим”. Тому мала проза письменника здебільшого відкриває безмежні простори екзотичної картини „матері-природи”. Його герої вдивляються в темноглибині лісів, гір, річок, морів – і якимось непізнане почуття, містичний страх в усві-домленні гріха зароджується в їхніх душах. Людина відчуває, що втратила гармонію з живою божественною природою. Тому часто воліє мати „орлине серце”, „троянду Справедливості”, „волелюбність тигра” і т. ін. Це – архаїчний уявний світ людини *комплексів неповноцінності і компенсації*.

Часто функції образів-символів у малій прозі В. Єрошенка залежать від інтенсивності авторової сили почуттів, що виражаються в образах вітру, серця й сонця. Так, трагічна казка „Серце орла” пройнята споконвічною мрією орлів долетіти до сонця, де чекає їх вічне щастя. Високий політ птахів надихнув людей урятувати свою гірську країну.

Е. Г. Еріксон, вивчаючи життя різних племен і народностей, доходить висновку, що саме звичаям, ритуалам, традиціям і фольклору належить особлива роль у „культурних механізмах виживання”, серед яких основне місце посідає процес ідентифікації (ідентичності). Вчений запропонував „епігенетичну теорію” („Дитинство і суспільство”) – концепцію розвитку людини, яка містить вісім етапів.

Центральні архаїчні образи *комплексів неповноцінності і компенсації* творчості В. Єрошенка у своїй символічній концентрованій формі мають цілющу й пророчу силу. Так, архетип Сонця для незрячого письменника стає внутрішнім зором серця, набуваючи релігійно-космічного значення Всесвіту. Наприклад, в оповідці „Час-Мудрець” (1923) автор виражає монотеїстичне розуміння Бога, який приходить до людей темряви у вигляді сонячного сйва, руйнуючи в їхньому храмі кам’яних ідолів.

Художньо-естетичний світ В. Єрошенка тяжів до деформації у сфері предметного зображення, де-реалізації образної системи як вираження певного внутрішнього стану героя. Це такі архетипи: Персони (нарцисизму) – Квітка Південних Садів і Слава Північного Неба („Вежа для падіння”); Самості – троянда Справедливості („Квітка Справедливості”); Мудреця – „мудрість” Білкули („Глек мудрощів”); Життя і Смерті – Велика ріка („Дівчина з маленькими ніжками”) та ін. Одухотворена правда у творчості В. Єрошенка перемагає світ зла не через застосування сили, а через страждання і смерть. Фундаментальний архетип сонця, що проймає всю творчість письменника, пов’язаний з його особистою життєвою драмою, що стала яскравим прикладом душевно-творчих можливостей людини, її духовної глибини, неймовірно багатогранної й неосяжної у своїх вимірах.

Феномен „евристичної незрячості” письменника можна схарактеризувати словами А. Адлера, що реальність буття його *комплексу неповноцінності* „подібна променю сонця”, а „душа пломеніє незбагненою життєдайною силою, яка кане до вічної цілі”.

Література

- Думки *Матері Терези* на щодень; [упоряд. А. Девананда; пер. з польск. І. Шумади]. – Ів.-Франківськ, 2008. – 208 с.
- Дюркгайм Е.* Самогубство: Соціологічне дослідження / Еміль Дюркгайм; [пер. з фр. Л. Кононович]. – Київ: Основи, 1998. – 519 с.
- Єрошенко В.* Квітка Справедливості: [оповідання] / Василь Єрошенко // Квітка Справедливості. Легенди. Казки. Нариси. Вірші. Статті [упоряд. Н. Андріанової-Гордієнко]. – Київ: Вид-во ЦК ЛКСМУ „Молодь”, 1969. – С. 64–72.
- Печарський А.* Феномен «евристичної незрячості» (до 120-річчя від дня народження Василя Єрошенка) // Дзвін. – 2011. – № 1. – С. 116–119.
- Христиансен Б.* Філософія искусства / Б. Христиансен [под ред. Е. В. Аничкова]. – Санкт-Петербург: „Шиповник”, 1911. – 291 с. – („Б-ка современной философии”; Вып. 7).
- Хут В.* Судьбоанализ Леопольда Сонди / Вернер Хут // Энциклопедия глубинной психологии: В 4 т. [пер. с нем., общ. ред. А. М. Боковикова]. – Москва: „Когито-Центр”, МГМ, 2004. – Т. 4. – С. 464–503.

Тема 15. Психодинаміка Ероса і Танатоса в оповіданні „Басараби” В. Стефаніка: класика групового психоаналізу

Лекція розгортає олітературений груповий психоаналіз в оповіданні „Басараби” В. Стефаніка, символічно відтворюючи регресивну дію „масової душі” і проєктивну ідентифікацію героїв, дає можливість побачити в сімейному форматі трагізм цілого прошарку суспільства, яке не раз було скаламучене тривогою й розпукою від усвідомлення гріха. До того ж ця картина, сказати б, неоднозначна. Річ у тому, що діалектика Стефанікового групового психоаналізу доволі складна й полі-детермінована у своїх неосяжних вимірах, бо синтезувалася, видозмінювалася, модернізувалася з богослов’ям, філософією та динамічною психологією. А це спонукало до пошуків прихованого значення, взаємодії між текстом та адресатом, як ефект досвіду, а не як закодована інформація.

Укотре хочеться навести слова Г. Честертон: „Психоаналіз – це сповідь без відпущення гріхів”. Власне, цим, лаконічно висловленим, влучним спостереженням і можна схарактеризувати проблематику суїцидально фіксованого постсуїциду в оповіданні „Басараби” (1901) В. Стефаніка. Адже його герої: Тома, Миколай, Василь, Семениха, Лесь – пройняті християнським сумлінням і усвідомленням невідкупної гріховності своїх предків, яка поколіннями передавалася з роду в рід аж „до смого коліна буде їх так душити”.

З погляду класичного психоаналізу це так звана фрейдівська концепція психодинаміки Ероса і Танатоса, в основі якої лежить гіпотетичне

твердження щодо протиставлення інстинкта життя інстинкту смерті. Так у своїй праці «Незадоволення культурою» З. Фройд писав про боротьбу «вічного Ероса» із своїм довічним суперником Танатосом – інстинктом смерті.

Загалом фабула твору „Басараби” взята з живої дійсності самого письменника. Ю. Стефанік у своїх „Роздумах про батька” писав, що темою його є історія багатого селянського роду, який страждає від тяжкої депресії і, як наслідок, від частих самогубств. Насправді це історія роду Стефаніків, що стверджує сам автор у спогаді „Під вражінням вистави „Землі”:

До написання оповідання „Басараби” автор підійшов як досвідчений лікар. Зрештою, його незакінчена вища медична освіта в Краківському університеті, де він перебував вісім років, далася взнаки. Чимось іншим важко пояснити композиційну побудову розповіді, діалогів, внутрішніх монологів персонажів, які у своєму художньому обрамленні, без перебільшення, можуть бути невеличкою енцикло-педією олітературненої сучасної суїцидології. Адже у творі простежується ціла низка різноманітних пато-психологічних чинників самогубства: антивітальний емоційний стан героїв, їхня антиципація; соматогенія; деперсонаційні розлади; псевдораптоїдні реакції; галю-цинаторно-параноїдні переживання, що призвели до внутрішнього суїцидального імперативу братів Басарабів, постсуїцидного періоду Томи, а наприкінці – до ін-дукованого суїциду Миколая.

„Світ лежить між людьми, і це „між” – значно більше, аніж люди чи просто людина, як нам часто видається”, – сказала якось Г. Арендт. Оце „між” і по-кладене в основі групового психоаналізу, що розглядає в колективі не лише індивіда, а й цілу „мережу”, „тенета”, які виникають серед людей. Вони містять як руйнівні, так і конструктивні імпульси і, будучи оприявлені в оповіданні „Басараби” В. Стефаніка, становлять діагностично-профілактичний і психотерапевтичний етапи корекції суїцидальності героїв: пошук ознак можливої небезпеки скоєння самогубства братів Басарабів, установлення старою Семенихою емпатійних стосунків із суїцидентами, зняття негативних афективних переживань родичів, зрештою, активізація їхніх антисуїцидальних установок.

Так, поважна у своїх літах Семениха наділена координувальною владою, авторитетом цілого роду Басарабів, що дає можливість утворення колективної Самості. Отже уможливорюються більш урегульовані стосунки контрольованої комунікації для „окремих Я” членів сімейної групи, у яких лідер набуває особливого значення.

В. Стефанік висвітлює динаміку регресії всієї сім’ї Басарабів, яка осмислюється як загальний феномен надіндивідуальної детермінації несвідомого. Відтак простежуються спільні суїцидальні фантазії в перенесеннях членів групи – і їх своєрідна структурована, ідентифікуюча дія.

Літня жінка в групі стає матір’ю, яка наче притуляє до грудей кожную дитину й цим, виступаючи в ролі терапевта, тяжіє до індивідуальної терапії. Про що свідчать самі дії Семенихи: посадила на поважне місце Тому

Басараба, що волів скоїти самогубство, приголубила кожного з членів групи теплими розмовами: „роде мій чесний та величний”, „бо-с мені наймиліший”, „не гнівайся на бабу”, „баба вам не воріг” тощо. Таким чином, героїня, ідентифікуючи себе з групою, не дає можливості розвинути в ній нарцисистичним нахилам. А це створює сприятливу атмосферу терапевтичного альянсу.

Групова динаміка проєктивної ідентифікації стосовно суїцидально фіксованого постсуїциду в „масовій ситуації” Басарабів розгортається зі страху перед містичним знищенням чи залежністю в поєднанні з визрілою установкою провини кожного члена сім’ї зокрема. Адже Божа кара на їхній рід упала тоді, коли ще прадід воював з турками, настроивши на спис семеро маленьких дітей. Відтоді точить усіх Басарабів гріх сумління, кінцевий результат якого – агресивні бажання самознищення. І як у цьому контексті не пригадати слова О. Толстого, який устами свого героя О. Хомякова з роману „Праведна Юліанія Лазаревська” сказав: „У пекло йде кожний сам по собі, на небо неможливо пройти, не будучи в єдності з усіма іншими!”

Так, в оповіданні „Басараби” В. Стефаніка групова організація виступає в терапевтичному альянсі як материнське інтеракційне поле, у якій любов реінсценізується амбівалентно: у стосунках до цілої родинної сім’ї й учасників між собою зокрема.

Письменник, подаючи трагічну драму світовідчуття героїв, детально описує муки їхнього суїцидального імперативу, що проявляються в галюцинаціях, онероїдних синдромах нав’язливих станів.

В. Стефанік дає усвідомити, що в груповому фрейдівському психоаналізі понижується амбівалентність, наслідком якої є прихована агресія від контр-перенесення щодо аналізатора.

Таким чином, суїциденти мають змогу замінити своє жорстоке, строге Над-Я ідеалізованою персоною доброго аналітика, тобто втягнутися в позицію злиття. Це якоюсь мірою послаблює позицію відповідальності за себе та спонукає переносити її на іншого, що призводить до нарцисистичної групової Самості, регресивної дії „масової душі”.

Література

Дюркгайм Е. Самогубство: Соціологічне дослідження / Еміль Дюркгайм; [пер. з фр. Л. Кононович]. – Київ: Основи, 1998. – 519 с.

Печарський А. Груповий психоаналіз в оповіданні «Басараби» В. Стефаніка: «сімейна модель», регресивна дія «масової душі», проєктивна ідентифікація // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2009. – Вип. 27. – С. 159–164.

Степанова М. А. Психологическое лицо литературы / Марина Анатольевна Степанова // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 109–122.

Стефанік В. Басараби: [оповідання] / Василь Стефанік // Твори [післямова В. Лесина]. – Київ: Дніпро, 1971. – С. 228–240.

Стефанік Ю. Роздуми про батька. Статті про Василя Стефаніка. Листи в Україну / Юрій Стефанік [упоряд., вступ. ст, комент. Ф. Погребенника]. – Київ: Вид-во „Криниця”, 1999. – 224 с.

Хорни К. Наши внутренние конфликты / Карен Хорни; [пер. с англ.: В. Старовойтова и др.]. – Москва: Эксмо, 2003. – 320 с. – (Серия: „Психологическая коллекция”).

Чхартишвили Г. Писатель и самоубийство / Григорий Чхартишвили [2-е изд.]. – Захаров-Москва: Изд. Ирина Евг. Богат., 2006. – 464 с.

Шайдт Ю. Фрейд и его время / Юрген фон Шайдт // Энциклопедия глубинной психологии: В 4 т. [пер. с нем. / общ. ред. А. М. Боковикова]. – Москва: ЗАО МГ Менеджмент, 1998. – Т. 1. – С. 3–16.

Тема 16. Полярність смислових універсумів любові як „буття-для-себе” і „буття-для-іншого” в українській белетристиці першої половини ХХ ст.

Незважаючи на едіпальні й нарцисистичні виміри амороцентризму в літературно-художній свідомості української прози першої половини ХХ ст. („Терен у нозі”, „Сойчине крило” І. Франка, „Що записано в книгу життя”, „Persona grata” М. Коцюбинського, „Сліпець” О. Кобилянської, („Твої листи завжди пахнуть зівялими трояндами...” Лесі Українки, „Земля” О. Довженка та ін.), усе ж її вища духовна сила Розуму виступає як активний спосіб відтворення „смислу буття”. В епічному світі композиційно-сюжетна полярність смислових універсумів любові як *буття-для-себе* і *буття-для-іншого* зумовлює не лише поетична стихія настроїв героїв, але й їхня зріла філософія життя. Щоправда, в хаотичному стані пристрастей важко побачити смисл *буття для-себе* чи *для-іншого*, тому, потрапляючи в зачароване коло „екзистенційного вакууму”, людина обезсилює свій інтелект серця. Ризикнімо тут справдити твердження В. Франкла, що „не будучи наслідком неврозу, екзистенційний вакуум цілком може бути його причиною”.

Узагалі-то започаткована В. Франклом психоаналітична теорія логотерапії й екзистенційної інтерпретації репрезентує досить складну й запутану систему релігійно-філософських і медичних поглядів на саму природу й сутність людини. В її основі – три основні аспекти: вчення про смисл буття, його безнастанний пошук й абсолютна свобода волі індивіда. Отже, на думку аналітика, не людина придумує, обирає чи задається питанням про смисл свого існування, а саме життя спонукає її до цього, виступаючи онтологічним імперативом системи цінностей, особливо любові. Тому індивід, який перебуває в поневоленому лабіринті обставин, вимушений звертатися до смислових універсумів.

Тож бачимо, що психоаналітична думка логотерапії мимоволі приходить до христологічної позиції і за своєю суттю нічого нового не відкриває в цьому ракурсі. Чи то буде „*ноетичний вимір*”, „*дімезіональна онтологія*”, „*ноогенні неврози*” – все одно приходимо, зрештою, як і сам В. Франкл, до однієї ж думки: коли ми пригноблюємо в собі ангела, він перетворюється на диявола.

Адже, вибудовуючи термінологічно-поняттєву парадигму, екзистенційна логотерапія так переглядає цінності і цим самим суперечить сама собі щодо *смислових універсумів*, які, за її твердженням, існують незалежно від людського фактора – як „річ у собі”. Зрештою, і саме поняття „переоцінка цінностей” є штучним. Якщо вже виникає потреба переглядати цінності, то які ж тоді цінності взагалі?! Зрозуміло, що цінності – вічні і вони існують для того, щоб ними жити, а не переоцінювати, модернізувати, адаптовувати до певних ситуацій чи взагалі придумувати.

Звертаючи увагу на трагічний оптимізм людини, її амбівалентну властивість добра, позиція літературно-художньої свідомості в цьому ракурсі є осмисленішою, ніж психоаналітична. Яскравим прикладом може бути шедевр І. Франка „Терен у нозі” – один із найпоказовіших творів в українській прозі першої третини ХХ ст., де Номо Amorens (людина, яка любить), долаючи на своєму духовному шляху „екзистенційний вакуум”, осягає „смысл буття” шляхом бичування своєї совісті. Тут закорінено „смислові універсами”, а переглядаються не цінності – ні, а їхні сурогати, якими намагається оперувати і вибудовувати свою термінологічно-світоглядну піраміду логотерапія.

Література

Коцюбинський М. Persona grata: [оповідання] / Михайло Коцюбинський // Твори: У 7 т. [ред. колег.: М. Грицюта та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1974. – Т. 2. – С. 266–282.

Фізер І. Школа рецептивної естетики / Іван Фізер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.: Слово, Знак, Дискурс. [за ред. М. Зубрицької]. – Львів: Літопис, 1996. – С. 261–262.

Фільц О. Груповий аналіз як метод / Олександр Фільц // Груповий психоаналіз: Навч. посібник [ред. колег.: О. Фільц та ін., пер. з нім.: Ю. Ковалів, О. Фільц]. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2004. – С. 41–60.

Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Виктор Франкл [общ. ред.: Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева]. – Москва: Прогресс, 1990. – 368 с. – („Б-ка зарубежной психологи”).

Франко І. Терен у нозі: [оповідання] / Іван Франко // Зібрання творів: У 50 т. [ред. колег.: І. Басс та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1979. – Т. 21. – С. 375–390. Українська новелістика кінця ХІХ – початку ХХ ст. [ред. колег.: І. Дзевєрін та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1989. – 688 с. – (Серія: „Б-ка української літератури”).

IV. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	У тому числі					Усього	У тому числі				
		л	П	лаб	інд	ср		л	П	лаб	інд	ср
3	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 1. Психологія, антропологія та українська белетристика першої половини XX століття: проблематика двовимірної антропологічної діалектики	2					1						
Тема 2. Психологія та українське літературознавство: генеза, проблематика, нові перспективи	2					1						
Змістовий модуль 1. Від фрейдизму до неофрейдизму: літературознавча рецепція української белетристики першої половини XX ст.												
Тема 3. Класичний психоаналіз Зигмунда Фрейда в системі художнього мислення українських класиків	2					1						
Тема 4. Особливості едіпальної та соціологізованої антропології любові в художній прозі Івана Франка: до проблеми психобіографічного методу аналізу	2					1						
Тема 5. Едіпів комплекс, ситуація і конфлікт у житті і творчості Миколи Хвильового	2					1						
Тема 6. Терапевтичний альянс в романі „Недуга” Є. Плужника	2					1						
Змістовий модуль 2. Індивідуальна психологія Альфреда Адлера та аналітична психологія Карла Юнга в системі художнього мислення українських класиків першої половини XX століття												
Тема 7. Феномен інтелектуального нарцисизму як „потяг до влади” в житті і творчості Володимира Винниченка	2					1						
Тема 8. Аналітична психологія Карла Густава Юнга та українська белетристика першої половини XX ст.	2					1						
Тема 9. Візjonerський тип творчості в українській прозі першої половини XX сторіччя	2					1						
Тема 10. Аніма і Анімус в українській белетриці першої половини XX сторіччя	2					1						
Змістовий модуль 3.												

Гуманістичний та екзистенційний психоаналіз в системі художнього мислення українських класиків першої половини ХХ ст.											
Тема 11. Теорія особистості Еріха Фромма та українська белетристика першої половини ХХ ст	2					1					
Тема 12. „Сліпець” Лесі Українки і О. Кобилянської: до проблеми десексуалізації	2					1					
Тема 13. Кримінальна тенденція екстерналізації в житті і творчості А. Головка: від фройдизму до неофройдизму	2					1					
Тема 14. Василь Єрошенко – по той бік комплексів неповноцінності і компенсації	2					1					
Тема 15. Психодинаміка Ероса і Танатоса в оповіданні „Басараби” В. Стефаніка: класика групового психоаналізу	2					1					
Тема 16. Полярність смислових універсумів любові як „буття-для-себе” і „буття-для-іншого” в українській белетристиці першої половини ХХ ст.	2					1					
Разом – Зм. Модуль 3	14					5					
	32					9					

VIII. САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота студента в рамках спецкурсу може відбуватися у таких видах діяльності:

- Опрацювання певних наукових праць;
- Читання творів малої прози українських шістдесятників;
- Аналіз тем та ідей предмета спецкурсу;
- Письмовий аналіз поетичного твору;
- Підготовка рефератів.

Для *самостійного* *опрацювання* (прочитання і можливого конспектування) виокремлюємо насамперед ті праці, у яких студент знайде матеріал і проблематику лекційного курсу.

Теми для рефератів:

Науковий трактат І. Франка „Із секретів поетичної творчості” як предтеча психоаналітичної української літературної критики

Загадка внутрішнього сфінкса Самості в „Блакитному романі”
Г. Михайличенка
Психоаналіз як міждисциплінарна наука
Архетипи життя і смерті в оповіданні «Село вигибає» Марка Черемшини

XI. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Контроль за засвоєнням знань та його успішністю здійснюється з допомогою поточного модульного контролю та із врахуванням самостійної роботи студентів над запропонованим спектром тем для самостійного опрацювання.

Структурні питання тематики лекторію надаються для контролю засвоєння знань студентів на поточному та підсумковому рівнях.

XII. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЩО ПРИСВОЮЄТЬСЯ СТУДЕНТАМ для іспиту

50 балів – до іспиту.

- Самостійна робота студента – 20 балів

Максимальна оцінка за аналіз поетичного твору – 10 балів

Максимальна оцінка за реферат – 10 балів

- Поточне тестування за модулями – 30 балів.

Тестування здійснюється після подання змістового модуля студентам

Поточне тестування										Сума
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль2						
T1	T2	T3	T4	T 5-7	T 8-10	T11-13	T14-16	T17-19	T20-22	
За зміст. модуль1			10	За зміст. модуль2					20	30

Або – 2 письмові роботи за проблематикою спецкурсу.

Підсумковий контроль (іспит) – 50 балів.

Передбачає письмову відповідь на 2 питання, кожне з яких максимально оцінюється у 25 балів.

Можливо також здійснювати екзаменаційний контроль у формі тестування за модулями. Екзаменаційний білет містить 25 модульних питань, кожне з яких оцінюється максимально у 2 бали

Поточне тестування та самостійна робота	Підсумковий тест (екзамен)	Сума
---	----------------------------	------

Змістовий модуль 1 Т.1-Т.4	Змістовий модуль 2 Т.5-Т.19		
50		50	100

Запитання. Завдання. Перелік екзаменаційних питань.

- *Феномен художньої творчості в інтерпретації З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга.*
- *На якій підставі психоаналіз є міждисциплінарною наукою? Які, на ваш погляд, дисципліни найбільш дотичні до глибинної психології?*
- *У чому полягає унікальність феномену художньої творчості з погляду класичного психоаналізу?*
- *Наведіть коментарі і приклади ставлення відомих митців до психоаналізу як науки. Наприклад, С. Цвайга, К. Крауса, В. Підмогильного Е. Гемінгвея.*
- *Поміркуйте над тезою Г. Честертона: „Психоаналіз – це сповідь без відпущення гріхів”.*
- *Що спільного й відмінного в терапевтичному процесі між психоаналізом як наукою і християнством як релігією?*
- *Як ви розумієте вислів: „Психоаналіз і художня творчість повинні стати аналітичним і красномовним персоналом обслуговування Істини”.*
- *Яка відмінність неврозу від психозу в інтерпретації З. Фрейда? Поміркуйте над впливом душевних недуг на творчий процес людини.*
- *Чи можна вважати З. Фрейда першовідкривачем сфери несвідомого?*
- *Порівняйте ідеї „неусвідомленого психічного” З. Фрейда та І. Франка. Що нового вносить український письменник у розуміння художньої творчості?*
- *Знайдіть в історії української літератури випадки впливу фрейдівських ідей на творчість відомих вам письменників. Зверніть увагу, де письменник втрачає майстерність, автоматично переносячи техніку психо-аналізу на власну творчість, а де він чинить творчо.*
- *Яку роль у становленні психоаналітичної думки в українському літературознавстві відіграв науковий трактат І. Франка „Із секретів поетичної творчості”?*
- *Відтворіть стисло іманентну логіку та інтерпретації художнього образу в науковому трактаті І. Франка „Із секретів поетичної творчості”.*
- *Яку низку проблем психоаналітичного змісту порушує І. Франко у своєму науковому трактаті?*
- ***Охарактеризуйте позицію І. Франка щодо психологічного і літературно-художнього канону.***
- *Як ви розумієте слова В. Стуса: „Творити – чути в клінічній ситуації”.*
- *Прочитайте психоаналітичну інтерпретацію життя і творчості Т. Шевченка в працях С. Балея. Висловіть свої міркування.*
- *Яка методологічна домінанта шизоаналізу Ф. Гваттарі і Ж. Дельоза у стосунку до психоаналізу?*

- Прочитайте працю Д. Мітчел „Психоаналіз і фемінізм” і висловіть свої міркування.
- Які основні засади феміністичної критики, що ґрунтуються на психоаналітичних ідеях?
- Прочитайте працю А. Грюнбаума „Критика психоаналізу” і висловіть свої міркування.
- У чому полягає суть фокусної терапії? Назвіть твори класиків української літератури, де вона простежується.
- Що об’єднує, а що вирізняє церковну сповідь від терапевтичного альянсу?
- Поміркуйте над психоаналітичною двовимірною діалектикою розуміння душевних комплексів, невро-тизації внутрішніх конфліктів людини і над християнською – тривимірною.
- Чому християнська градація „семи смертних гріхів” передбачає тісний зв’язок між патристикою, психо-терапією і соціологією?
- Яке місце займає художня література в психоаналізі З. Фрейда?
- Прокоментуйте гумористичний вислів російського публіциста Р. Алєєва: „Психоаналіз на Западе, а у нас – русская задушевная беседа”.
- У чому полягає суть психобіографічного способу тлумачення художнього тексту?
- Прокоментуйте такі слова О. Вайлда: „Та обставина, що людина отрує душі, не може служити аргументом проти її прози”. Чи погоджуєтесь ви з подібними міркуваннями?
- Наведіть епізоди із художніх творів українських класиків, у яких можна прослідкувати „метод вільних асоціацій”.
- Поміркуйте над лаканівським визначенням Реального, Уявного, Символічного і наведіть приклади таких суджень у художніх текстах.
- Що таке душевна „норма” з погляду психоаналізу і християнської антропології? Поміркуйте, як вона функціонує в художній творчості.
- Проведіть типологічне зіставлення психоаналізу, художньої творчості, християнської етики в історико-культурному аспекті.
- Обґрунтуйте позицію Е. Берка, котрий вважав, що мистецтво має виходити не з художніх
- Прокоментуйте і дайте належну оцінку таким міркуванням З. Фрейда: „Із трьох сил, які можуть змагатися з наукою, лише релігія є серйозним ворогом. Мистецтво майже завжди безневинне та благодотворне; воно й не хоче бути нічим іншим, ніж ілюзією”.
- **Що таке невроз і божевілля? Яким чином вони можуть відігравати важливу роль у творчому процесі людини?**
- **Поміркуйте над тезою З. Фрейда: „Детальний виклад психічних процесів – це той виклад, який ми звично віднаходимо у романістів”. Чи має він рацію?**
- Яке психологічне розуміння витіснення?
- У чому полягає специфіка фіксації і регресії?
- Що таке перенесення і яке місце воно займає в класичному психоаналізі?
- Що таке контрперенесення і яка його роль в терапевтичному альянсі?

- Який зміст вкладав в поняття лібідо З. Фройд?
- Які психічні особливості властиві інстанціям Я, Воно, Над-Я?
- Що мав на увазі З. Фройд, коли говорив про несвідоме ваблення?
- Які складнощі і обмеження існують у дуалістичній концепції ваблення?
- Що таке едіпів комплекс?
- У чому полягає компенсуюча функція художньої творчості?
- Як Фройд витлумачує в психологічному аспекті тенецу художньої творчості?
- Що таке мистецтво з погляду класичного психо-аналізу?
- Аргументуйте, чому З. Фройд порівнює митця з невро-тиком?
- У чому полягає подібність і відмінність між письменником і психоаналітиком?
- **Які риси християнського світогляду можна помітити у психоаналітичній реформі людини на основі оповідання „Басараби” В. Стефаника?**
- Охарактеризуйте когерентність суїцидогенезу братів Басарабів з однойменного оповідання В. Стефаника.
- Наведіть приклади групової психотерапії із оповідання „Басараби” В. Стефаника.
- Проведіть типологічно-психологічне дослідження позитивної фази едіпового комплексу у творах „Сліпець” Лесі Українки і О. Кобилянської. Зверніть увагу на особливості „дотикової логотерапії” обидвох митців.
- Охарактеризуйте переваги і недоліки класичного психоаналізу як світогляду на основі оповідання „Сліпець” Лесі Українки і О. Кобилянської.
- Поміркуйте над тим, чому художній твір аналогічний сновидінню. Чи можна вважати сновидіння, яке спонтанно виникає у психічній структурі сплячого, „чистою творчістю”, а твір – „заангажованим” сновидінням?
- Чи можна кожен художній твір розглядати аналогічно сновидінню – як здійснення сильного, згніченого неусвідомленого бажання автора?
- Прочитайте статтю Г. Гессе „Художник і психоаналіз”, в якій ідеться про те, що теоретичні психоаналітичні погляди на душевні процеси підтверджують майже всі його уявлення, створені фантазією і власними спостереженнями. Чи поділяєте ви думку Г. Гессе, що найкраща наукова прихологія не може допомогти художньому зображенню людини?
- Прочитайте роман „Недуга” Є. Плужника. Які фройдівські ідеї використовує автор цього тексту? Знання цих ідей сприяє чи шкодить художньому пізнанню?
- Відшукайте ті епізоди в романі „Недуга” Є. Плужника, які характеризують фройдівську терапевтичну техніку.
- Наведіть фрагменти із біографії і художньої творчості Миколи Хвильового, в яких простежується авторова фіксована едіпова ситуація і конфлікт.
- Які причини суїциду Миколи Хвильового, на вашу думку, з погляду класичного психоаналізу?

- Охарактеризуйте депресивну психодинаміку героїв у творчості А. Головка та екстерналізоване „само-вбивство” автора.
- Яка психологічна мотивація кримінального вчинку (інфантициду) А. Головка?
- Назвіть основні положення юнгіанської аналітичної психології?
- Обґрунтуйте юнгіанські принципи полярності психічного апарату.
- Порівняйте інтерпретацію лібідо К.-Г. Юнга і З. Фройда.
- Що таке екстравертна та інтровертна авторські позиції?
- У чому полягає відмінність між психологічним та візіонерським типом творчості?
- Що за Юнгом є причиною утворення комплексів?
- Назвіть основні види комплексів за Юнгом.
- Назвіть основні ознаки колективного неусвідомленого.
- Що таке архетип і яке місце він займає в аналітичній психології?
- Чому Е. Фромм назвав психоаналіз Юнга романтичним?
- Охарактеризуйте переваги і недоліки аналітичної психології як світогляду на основі роману „Камінна душа” Г. Хоткевича.
- Порівняйте юнгівський метод „психічної феноменології” та фрейдівський психобіографічний метод в інтерпретації художньої творчості.
- Обґрунтуйте на основі творів „Горе” Л. Яновської, „Безсмертність...” А. Хомика, „Дівчина з ведмедиком” Віктора Домонтовича, „Місто” В. Підмогильного у чому полягає специфіка літературоциду Аніми й Анімуса.
- Прочитайте „Блакитний роман” Г. Михайличенка і скажіть, яким чином виявляє себе в творі загадка внутрішнього сфінкса Самості.
- Висловіть свої міркування щодо візіонерського переживання „малого митця” в романі „Вуркагани” І. Мики-тенка, що проявляється на межі божевілля.
- Яким чином виявляються архетипи Самості, Тіні, Аніми/Анімусу, Великої Матері в українській літературі кін. ХІХ поч. ХХ ст.?
- Обґрунтуйте специфіку візіонерського типу творчості в оповіданнях „Цвіт яблуні” М. Коцюбинського, „Твердий матеріал” О. Копиленка.
- Дослідіть теорію архетипів і поміркуйте над їхніми проєкціями „життя” / „смерті” в повістях „В неділю рано зілля копала...” О. Кобилянської, „Петрії й Довбу-шуки” І. Франка, „Тіні забутих предків” М. Коцюбинського.
- Що таке художня творчість з погляду аналітичної психології?
- Поміркуйте над студією К.-Г. Юнга „Психологія і поезія”, як відкриття архетипів і колективного неусвідомленого пов'язане із творчим процесом людини.

**Оцінювання знань студента здійснюється
за 100-бальною шкалою**

Оцінка ECTS	Оцінка в балах	За національною шкалою	
		Екзаменаційна оцінка, оцінка з диференційованого заліку	Залік
A	90-100	5	Відмінно
B	81-89	4	Дуже добре
C	71-80		Добре
D	61-70		Задовільно
E	51-60	3	Достатньо

ХІІ. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Зборовська Н. Психологія і літературознавство: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. – Київ: Академвидав, 2003. – 392 с. – (Серія: „Альма-матер”).

Левчук Л. Психологія: історія, теорія, мистецька практика. Навчальний посібник. К.: Либідь, 2002, 255 с.

Лейбин В. Психологія: учеб. [для препод., асп., студ. высш. учеб. зав.]. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – С. 546–573. – (Серія: „Учебник нового века”).

Печарський А. Психологія і художня творчість (на матеріалі української класичної літератури): Навчальний посібник. – Ужгород: Вид-во «Тірані» 2018. – 304 с.

ХІV. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Опрацьовуючи матеріал лекційного курсу, студентів необхідно приділити увагу читанню художніх текстів. Студент повинен привчатись уважно ставитись до наукового коментарію. З приміток до творів можна почерпнути інформацію про історію написання кожного твору, ознайомитись із авторською її характеристикою і т.д. Необхідно звернути на передмови письменників до окремих збірок творів.

У процесі аналітичного читання тексту бажано робити записи у спеціальному зошиті – подавати основні відомості про твір (його назва, рік написання чи видання, імена персонажів та їх характеристика, зміст твору), зафіксувати найцікавіші думки, а також власні спостереження над майстерністю образів, композиції, стилю і т.п.

Підібраний список критичної літератури сприятиме стереометричному уявленню про літературну епоху першої половини ХХ ст., і, водночас, може виконувати функцію зразка літературознавчого аналізу.

Арнаутов М. Психологія літературного творчства / Михаил Арнаутов. – Москва: Прогресс, 1970. – 656 с.

Асмолов А. Познавательный эгоцентризм как механизм социального поведения личности / А. Асмолов Н. Пастернак // Вопросы психологии. – 2006. – № 2. – С. 98–103.

- Балей С.* З психології творчості Шевченка / Степан Балей. – Львів: Шляхи, 1916. – 91 с.
- Балей С.* Поняття етичного добра і зла в сучасній філософії / Степан Балей // ЛНВ. – 1912. – Т. 60. – Річ. 15. – С. 166–180.
- Баррі П.* Психоаналітична критика / Пітер Баррі // Вступ до теорії: літературознавство та культурологія. – Київ: Смолоскип, 2008. – 360 с.
- Барт Р.* Смерть автора / Ролан Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – Москва: Прогресс, 1989. – С. 384–391.
- Басин Е.* Психология художественного творчества (Личностный подход) / Евгений Басин. – Москва: Знание, 1985. – 64 с.
- Батрух С.* Модель християнського життя у творах св. Василя Великого / Стефан Батрух. – Львів: Свічадо, 2007. – 160 с. – (Серія: «Логос / Logos»).
- Бахтин М.* Естетика словесного творчества / Михаил Бахтин. – Москва: Искусство, 1986. – 445 с.
- Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту; [пер. з давньоєвр. й грец. І. Огієнка]. – Київ: Українське Біблійне Товариство, 2009. – 1151 с.
- Блум Г.* Фрейд: шекспірівське прочитання / Гарольд Блум // Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ століття: навч. посіб. – Київ: Либідь, 1997. – С. 198–211.
- Веллерт І.* Створення теорій групового психоаналізу / Ірмгард Веллерт // Пріц А., Викукаль Е. Груповий психоаналіз: Теорія. Техніка. Застосування. – Львів: Астролябія, 2006. – С. 11–38.
- Влахос Ієрофей.* Православная психотерапия: свято-отеческий курс врачевания души / Митрополит Ієрофей Влахос. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2005. – 368 с.
- Выготский Л.* Психология искусства / Лев Выготский. – Москва: Искусство, 1986. – 573 с.
- Гамбургер А.* Психоанализ и литература / Андреас Гамбургер // Ключевые понятия психоанализа. – Санкт-Петербург: «Б.С.К.», 2001. – С. 287–294.
- Грузенберг С.* Гений и творчество: основы теории и психологии творчества / Семен Грузенберг. – Ленинград: Изд-во п.п. Сойкина, 1924. – 254 с.
- Грюнбаум А. Критика психоанализа / Адольф Грюнбаум // Вопросы философии. – 2007. – № 3. – С. 105–129.
- Гундорова Т.* Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Тамара Гундорова. – Львів: Літопис, 1997. – 300 с.
- Думки Матері Терези на щодень. – Ів.-Франківськ, 2008. – 208 с.
- Затворник Феофан* Страсти и борьба с ними: Выдержки из творений и писем / Святитель Феофан Затворник. – Москва: «Даниловский благовестник», 2008. – 328 с.
- Зборовська Н.* Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури / Ніла Зборовська. – Київ: Академвидав, 2006. – 504 с.
- Зборовська Н.* Психоаналіз і літературознавство: навч. посіб. / Ніла Зборовська. – Київ: Академвидав, 2003. – 392 с.

- Ізер В.* Процес читання: феноменологічне наближення / Вольфганг Ізер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.: Слово, Знак, Дискурс [за ред. М. Зубрицької]. – Львів: Літопис, 1996. – С. 263–276.
- Клочек Г.* Трактат Івана Франка «Із секретів поетичної творчості» як предтеча української рецептивної поезики / Григорій Клочек // Слово і Час. – 2007. – № 4. – С. 39–45.
- Компаньон А.* Демон теорії. Література и здравый смысл / Антуан Компаньон. – Москва: Изд-во Сабашниковых, 2001. – 334 с.
- Кьоніг К.* Між кушеткою і однобічним дзеркалом. Системна терапія для психоаналітиків – психоаналіз для системних терапевтів. Діалог / К. Кьоніг, Ф. Б. Сімон. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – 144 с.
- Лакан Ж.* Истина возникает из осознания / Жак Лакан // Семинары. Кн. 1: Работы Фрейда по технике психоанализа (1953/54). – Москва: ИТДГК «Гнозис», Изд-во «Логос», 1998. – С. 341–356.
- Лейбин В.* Психоанализ искусства / Валерий Лейбин // Психоанализ: учеб. [для препод., асп., студ. высш. учеб. зав.]. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – С. 546–573.
- Лейбин В.* Словарь-справочник по психоанализу / Валерий Лейбин // Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 688 с.
- Мельник Я.* І остатня часть дороги... Іван Франко: 1908–1916 / Ярослава Мельник. – Дрогобич: Коло, 2006. – 439 с.
- Маритен Ж.* Ответственность художника / Жак Маритен // Самосознание европейской культуры ХХ века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – Москва: Политиздат, 1991. – С. 171–207.
- Мочульський М.* Одно видіння Івана Франка / Михайло Мочульський // Іван Франко: Студії та спогади. – Львів: «Ізмарад», 1938. – С. 175–190.
- Мьоллер М. Л.* Контр-перенесення у груповому аналізі / Міхаель Лукас Мьоллер // Приц А., Викукаль Е. Груповий психоаналіз: Теорія. Техніка. Застосування. – Львів: Астролябія, 2006. – С. 58–85.
- Нейфельд И.* Достоевский. Психоаналитический очерк под редакцией проф. З. Фрейда / Иолан Нейфельд. – Ленинград–Москва: Изд-во «Петроград», 1925. – 96 с.
- Павлишин М.* Канон та іконостас: Літературно-критичні статті / Марко Павлишин. – Київ: Час, 1997. – 447 с. – (Серія: «Українська модерна література»).
- Парандовский Я.* Алхимия слова. Петрарка. Король жизни / Ян Парандовский. – Москва: Правда, 1990. – 656 с.
- Печарський А.* Методика психоаналітичної літературної інтерпретації в Україні: генеза, проблематика, нові перспективи / Андрій Печарський // Наукові записки. Серія: Літературознавство (ТНПУ ім. В. Гнатюка). – 2005. – Вип. 18. – С. 188–196.
- Св. Августин* Сповідь / Святий Августин. – Львів: Свічадо, 2008. – 356 с.
- Томэ Х.* Современный психоанализ: В 2 т. / Х. Томэ, Х. Кэхеле. – Москва: Прогресс-Литера-Яхтсмен, 1996. – Т. 1. – 576 с.

- Уварова С.* Доклад Президента Украинской Ассоциации Психоанализа на ЛШ «Профессиональная идентичность психоаналитика» (г. Запорожье 27–29. 06. 2003) / Светлана Уварова // Психоаналіз. – 2003. – № 2. – С. 7–11.
- Узнадзе Д.* Экспериментальные основы психологи установки / Дмитрий Узнадзе. – Тбилиси: Изд-во АН Грузинской ССР, 1961. – 211с.
- Фізер І.* Чи таки смерть автора? (Ретроспективний погляд на тему, що не хоче зникнути) / Іван Фізер // Слово і Час. – 2003. – № 10. – С. 50–55.
- Франко І.* Із секретів поетичної творчості / Іван Франко // Зібрання творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1981. – Т. 31. – С. 45–119.
- Фромм Э.* Душа человека / Эрих Фромм // Душа человека. – Москва: Республика, 1992. – С. 13–108.
- Фромм Э.* Иметь или быть? / Эрих Фромм. – Москва: Прогресс, 1986. – 240 с.
- Халецкий А.* Психоанализ личности и творчества Шевченко / А. Халецкий // История психоанализа в Украине. – Харьков: Основа, 1996. – С. 230–239.
- Хэйес Н.* Введение в психологию / Н. Хэйес, С. Оррелл. – Москва: Эксмо, 2003. – 688 с.
- Хорни К.* Наши внутренние конфликты / Карен Хорни. – Москва: Эксмо, 2003. – 320 с.
- Шпидлик Фома* Духовная традиция восточного христианства (Систематическое изложение) / Фома Шпидлик. – Москва: Изд-во «Паолине», 2000. – 493 с.